

מסע מקוצר אל לב הכישלון המודיעיני ערב מלחמת יום הכיפורים

אורי בר־יוסף

חטיבת המחקר והמחלקה להיסטוריה

A Short Journey to the Heart of the Intelligence Failure on the Eve of the Yom Kippur War

מסע מקוצר אל לב הכישלון המודיעיני ערב מלחמת יום הכיפורים

אורי בר־יוסף

מערכת: רס"ן שחר לוי, רמ"ד מתודולוגיה באמ"ן מחקר בשנת 1998; תא"ל (במיל") עמוס גלבוע

מערכת מהדורת 2023

עורך: עמרי אדומי

עריכה לשונית: ספי שפר

עיצוב גרפי: מירב ניסן אלעד

הקלדה וסיוע למערכת: טוראי רון אזולאי

חלק מהמקורות במאמר זה הם פנימיים בצה"ל ואינם עומדים לעיון הציבור.

© כל הזכויות שמורות למדינת ישראל – משרד הביטחון ולצה"ל – המחלקה להיסטוריה, 2023.
בכל שימוש שיעשה מהמתפרסם במאמר זה, יש לציין את המקור. אין לעשות בו כל שימוש מסחרי.

הקדמה |

אחד האירועים החרותים בתודעה הציבורית גם 50 שנים לאחר סיומה של מלחמת יום הכיפורים הוא כישלון אגף המודיעין במבחן העליון שהוטל לפתחו - התרעה על מלחמה. הכישלון הזה הכניס לארון המונחים הישראלי את המילה הטעונה "קונספציה", הנביט אלפי עמודים של מחקר אקדמי וכתיבה ספרותית, והותיר את צריבת הכישלון כרכיב יסוד בתרבות של אמ"ן עד היום. ולמרות כל זאת, הכישלון הזה כמעט לא תוחקר בתחקיר צבאי, מקיף, כולל ונוקב.

לאחר המלחמה ולנוכח המלצות ועדת אגרנט, הוחלפו ראש אמ"ן ובכירים רבים במחלקת המחקר. ראש אמ"ן החדש, אלוף שלמה גזית, בחר שלא לחקור לעומק את הכישלונות של אמ"ן במלחמת יום הכיפורים. גזית עשה זאת מתוך אילוצי השעה - קרבות ההתשה במובלעת הסורית והדיונים מול המצרים עדיין היו בעיצומם - לצד רצון לאפשר לארגון להתאושש מן המכה הקשה שספג, ולהמשיך לתפקד, במקום "לנבור בפצעים".

צורכי השעה הפכו לתובעניים, ותחקיר מעמיק של הכישלון במלחמה נזנח. רק 25 שנים לאחר מכן יזמו באמ"ן תחקיר מגורם חיצוני לנושא. מעיד על כך אביעזר יערי, רע"ן סוריה במלחמה ולימים רח"ט מחקר ומפקד המכללות הצבאיות:¹

תחקיר יסודי, אבל יסודי ממש, [נערך] רק עשרים וחמש שנה אחרי המלחמה. זה היה בגלל שאמ"ן/מחקר החליט לעשות בדיקה מחודשת [...] וקראו גם למומחה חיצוני וזה היה אורי בר-יוסף [...] אבל כל כך מאוחר. לכן, מאז כל יובל יש מחקרים חדשים וגילויים חדשים, וסיפורים חדשים וגם מעשיות חדשות.

1 ריאיון עם אביעזר יערי עבור מיזם "תולדות ישראל". הריאיון נערך על ידי שרה בנבנשתי בהר אדר ב-4 ביוני 2015. ראו: <https://www.youtube.com/watch?v=tAOXVICt5xY>

המחקר הקצר שלפנינו הוא, למעשה תחקיר ייחודי שערך ד"ר (כיום פרופ') אורי בר-יוסף, ובו הוא בחן כיצד, על אף כל הסימנים המעידים, דבק אמ"ן בתפיסה שמלחמה אפשרית רק בתנאים מסוימים, מבלי להבין שהצד השני כבר שינה את עמדותיו והחליט לפעול. ייחודו של התחקיר הוא דווקא בפשטותו ובדבקותו בעקרונות התחקיר - מה היה המידע שבידי מחלקת המחקר, מה העריכו בזמן אמת, ומה הפער.

פרופ' בר-יוסף, שכתב את המחקר עבור חטיבת המחקר, שירת בה כאזרח והמשיך להעמיק את מומחיותו בתחום המודיעין, ובמיוחד בנושא ההתרעה האסטרטגית, במחקריו ההיסטוריים הרבים על אודות כישלונות דומים בצבאות זרים. ניסיונו זה, לצד פתיחות ששררה בחטיבת המחקר באמצע שנות התשעים, אפשרו את כתיבת התחקיר המעמיק, אך הראשוני, על כישלונותיו של אמ"ן במתן ההתרעה למלחמה.

למרות הזמן שעבר, מצאנו לנכון לפרסם את התחקיר, כמעט כפי שנכתב בשעתו, כדי לאפשר, גם 50 שנים אחרי המלחמה ההיא, למצות את תהליך הלמידה. כשקראנו אותו, כל אחד מהזוויות שלו - התחושה המרכזית שליוותה אותנו הייתה כי ניתן ללמוד עוד רבות. מלחמת יום כיפורים הייתה אירוע ייחודי, אבל שורשי השגיאות, הטעויות והתקלות שהובילו לכישלון המודיעיני אינם "חד-פעמיים". לצערנו, הם עשויים לחזור, בהקשר אחר, בצורה שונה, אך עדיין הם טומנים בחובם את פוטנציאל הטעות.

מתוך התחקיר עולות שאלות כבדות, הרלוונטיות מאוד גם לאתגרים המודיעיניים שעומדים בפנינו כיום: מתי עוצרים ובוחרים מחדש הנחות יסוד? האם יש לנו מסגרת תפיסתית נכונה להתמודד עם הבעיות שלפנינו (שהרי לצד הכישלון במתן תשובה לשאלה מתי תהיה מלחמה, היה כישלון - מדובר פחות אך חשוב לא פחות - במענה לשאלה איזו מלחמה זו תהיה); איך מעודדים ומשלבים קולות אחרים בהערכה; איך מייצרים ביקורת, בזמן אמת, על ההערכות המובילות במערכת; איך מנהלים את השיח בין אנשי המודיעין למנהיגים הצבאיים והמדיניים, ועוד.

לכן גם לאחר 50 שנים מצאנו את המסמך שמובא בפניכם בעל משמעות היסטורית, אך לא פחות מכך בעל חשיבות למימוש הציווי המוטל עלינו בכל יום מאז המלחמה - ללמוד, להטיל ספק, לייצר ידע רלוונטי ולאפשר לקברניטים לקבל את ההחלטות הטובות ביותר בזמן.

ד"ר אלי מיכלסון
רמ"ח היסטוריה

תא"ל עמית סער
מחקר רח"ט

תוכן העניינים

3.....	הקדמת רח"ט מחקר ורמ"ח היסטוריה.....
7.....	הקדמת המחבר (2023).....
10.....	הקדמת המחבר (1998).....
13.....	תיאור מסכת האירועים שקדמו למלחמה.....
14.....	חלק א: ההחלטה העקרונית במהלך 1972 לצאת למלחמה.....
14.....	ההכנות שנערכו בצבאות ערב.....
16.....	המידע שהיה בידי אמ"ן.....
16.....	הערכת אמ"ן.....
17.....	הערות.....
19.....	חלק ב: אירועי אפריל-מאי 1973 וכוננות "כחול לבן".....
19.....	ההכנות.....
21.....	הידיעות.....
24.....	ההערכות.....
26.....	הערות לסוגיית אפריל-מאי 1973.....
29.....	חלק ג: אירועי ספטמבר עד 6 באוקטובר 1973.....
29.....	ההכנות.....
32.....	הידיעות.....
37.....	ההערכות.....
44.....	הערכות אחרונות.....
45.....	סיכום
45.....	הערות לסוגיית אירועי ספטמבר עד 6 באוקטובר 1973.....

- 47.....ההסברים לכשל המודיעיני
- 52.....הכישלון במתן התרעה: האחריות והמשמעות
- 57.....רשימת הראיונות שבוצעו עד כה (על פי תאריכי קיומם)

נספחים

- 58.....נספח 1 – רקע על אמ"ן-מחקר ב־1973
- 61.....נספח 2 – לקט מודיעין מייד־צבאי משעה 10:00, 5 באוקטובר 1973
- 70.....נספח 3 – לקט מודיעין 73-257 – 30 בספטמבר 1973
- 71.....נספח 4 – לקט מודיעין 73/24 – 2 באוקטובר 1973
- 73.....נספח 5 - ההפתעה העיראקית ופעולות כוח המשלוח במלחמת יום הכיפורים

הקדמת המחבר (2023)

נייר הרקע שכותרתו "מסע מקוצר אל לב הכישלון המודיעיני ערב מלחמת יום הכיפורים" נכתב ב־1998, 25 שנה לאחר אותה מלחמה. זה היה הניסיון הראשון, ככל הידוע לי, שנעשה באמ"ן-מחקר לבדוק מה קרה ערב המלחמה. היה לו המשך יחיד בדמות נייר שכתב צוות בראשות אהוד ערן בשנים 1999-2001, ואשר בחן את הסיבות לפער בין הקונספציה לבין המציאות, לרבות המבנה הלוגי שלה, מתודולוגיית המחקר, השפעות תרבותיות וארגוניות, וניתוח הערכת החסר של הנשיא סאדאת. בכך תם המחקר באמ"ן על מהות הכישלון הגדול בתולדותיו.

גם כתיבת "המסע המקוצר" לא באה ביוזמת חטיבת המחקר. כמרצה באוניברסיטת חיפה שלימד קורס בנושא "מודיעין וביטחון לאומי", וכאיש מילואים של אמ"ן-מחקר לאחר שירות של שלוש שנים בחטיבה כאזרח, נקראתי מפעם לפעם לתת הרצאות בקורסים שונים של קציני מודיעין. הן עסקו בעיקר בהפתעות ברברוסה ופרל הרבור, ובסיום כל הרצאה חזרתי להפתעת יום הכיפורים וקוננתי על כך שאין לנו עדיין אפילו עבודת מחקר אחת שבדקה את הכישלון הנורא ההוא.

בסופו של דבר נקראתי ביוזמתו של רמ"ד מתודולוגיה בחטיבת המחקר, רס"ן שחר לוי, לשירות מילואים של כ־40 יום שבמהלכם נכתבה עבודה זו. הנושא והמתודה לא הוגדרו בצורה מפורטת, וניתנה לי יד חופשית לכתוב כרצוני. אף כי ברור היה שככל עבודה היוצאת במסגרת אמ"ן - גם זו תחייב בקרת איכות של המערכת, ככל שאני יכול לשפוט, לא נעשו בעבודה שינויים מהותיים כלשהם. ודאי שלא נעשו בה שינויים למטרת יחסי ציבור, קרי, כאלה שמטרתם להציג את אמ"ן בכלל ואת אמ"ן-מחקר בפרט בדרך טובה מזו שהצטיירה במקור.

ועדת אגרנט, הגוף הציבורי היחיד עד היום שחקר לעומק את מחדל ההתרעה ב-1973, עשתה את מלאכתה נאמנה, אולם למרות ששניים מחבריה, הרמטכ"לים לשעבר יגאל ידין וחיים לסקוב, היו צרכני מודיעין, לאיש מאנשיה לא היה רקע של ממש בעבודת המודיעין. בפני הוועדה הופיעו עדים רבים, אבל ב-145 הישיבות שנועדו לצורך זה נגבו עדויות רק מחמישה קצינים מאמ"ן-מחקר, ומתוך אלפי העמודים שהוועדה הפיקה רק כארבעה ("דו"ח חלקי נוסף", כרך ראשון, עמ' 156-160) הוקדשו לדינמיקה בתוך מחלקת המחקר שיצרה את המעטפת שבתוכה נולד המחדל. סביר להניח שחברי הוועדה ציפו לכך שמעבר לחקירתם, שהייתה משפטית בעיקרה, אמ"ן יבצע תחקירים מקצועיים שיצביעו על נקודות התורפה שהביאו לכשל.

אמ"ן לא חקר את עצמו, גם מכיוון שלא הייתה לו מסורת של תחקירים וגם מכיוון ששלמה גזית, שהחליף את אלי זעירא בתפקיד ראש אמ"ן, החליט להניח את העבר מאחור כאמצעי לשיקום המורל. תחת זאת, וכמנגנון למניעת טעויות דומות לאלה של יום הכיפורים, נבנתה מחלקת הבקרה, ועליה נוספה קריאה לכל קצין מודיעין להעלות את הערכותיו האסטרטגיות ישירות למפקד החיל אם הן חורגות מהקונצנזוס. מאז עברו קרוב ל-50 שנה, ולא ברור האם נעשה מחקר יסודי לבחינת יעילותם של אמצעים אלה במניעת כשלי מודיעין.

ועדת אגרנט פסקה שבשורש הכשל המודיעיני עמדה "דבקותם העקשנית" של המעריכים המרכזיים באמ"ן במה שזכה לימים לכינוי "הקונספציה". ואכן, כל מי שקורא את "המסע המקוצר" חייב להתרשם מהפער הגדול בין עוצמת הסימנים המעידים למלחמה, מחד גיסא, וההערכה הפסקנית המרגיעה של משמעויותיהם, מאידך גיסא. תורת ההתרעה של אמ"ן (לפחות מאז "משבר רותם" של 1960) והתחייבות ראש אמ"ן לדרג המדיני באפריל 1973 - כי ייתן "התרעה אופרטיבית" למלחמה - היו מבוססות על איתור סימנים מעידים. הפער נתן ביטוי לכך שאמ"ן ערב המלחמה נטש הבטחה זו כמעט מבלי משים, והעריך את הסבירות למלחמה באופן כמעט בלעדי על בסיס כוונות. מאז שהנייר יצא לאור לפני 25 שנים, המשכתי לחקור את הנושא, וכל שאני יכול לומר הוא שככל שנחשף יותר חומר - הפער בין השניים נעשה רחב וברור יותר. במובן זה, מתחדדת השאלה כיצד נוצרה "הדבקות העקשנית" המסבירה את הפער.

בהמשך עבודה זו, תחת הכותרת "בין ההסברים הפנימיים הבולטים", ניסינו לתת כמה תשובות מרפרטואר ההסברים המקובל בלימודי הפתעה לקיומו של הפער; אך, במבט לאחור, חוששני שהן אינן טובות דיין. ההסבר הוא בעיקרו אחר; שורש "הדבקות העקשנית" הוא ביחידים, וכאשר הם תופסים עמדות מפתח

הם יכולים לקבע דפוסי חשיבה בקבוצות קטנות ("groupthink") ובארגונים. ב-1973, המעריך המרכזי של אמ"ן-מחקר בנושא כוונות המלחמה המצריות היה ראש ענף 6, סא"ל יונה בנדמן. בתוקף יכולותיו, אישיותו ודפוסי התנהגותו, ומכיוון שלראש המחלקה ושני סגניו לא היה ניסיון מחקרי בנושא המצרי, הוא נחשב האורים והתומים של המחלקה בסוגיית הכוונות, שהייתה כאמור המרכזית לשאלת ההתרעה. בנדמן שלל אפשרות מלחמה עד לרגע פריצתה. בראש אמ"ן עמד אלי זעירא, שראה בבנדמן את המשענת המחקרית להערכה הנחרצת שהוא עצמו גיבש בדבר היעדר סבירות למלחמה.

זעירא ובנדמן היו טיפוסי אישיות שנטו בצורה קיצונית להתאים את המציאות לתפיסותיהם במקום להתאים את התפיסה למציאות המצטיירת מהמידע. לכן, למרות כל הסימנים המעידים שמובנם האפשרי היחיד היה הכנה למתקפה, הם לא הצליחו לעכל בצורה נכונה את עוצמת ההתרעות ולפעול בהתאם.

הכישלון הביא, כידוע, לשינויים מבניים באמ"ן שנועדו למנוע טעויות דומות, אבל הטעויות לא נמנעו: בין סיום המלחמה לביקורו של הנשיא סאדאת בירושלים בנובמבר 1977 הועברו ממצרים איתותי שלום רבים; ההסכמים שנחתמו עם המצרים כובדו במלואם; ופתיחת תעלת סואץ לשיט, שיקום ערי התעלה והעובדה שהצבא המצרי לא שיקם עצמו במלואו לאחר המלחמה איינו את אופציית המלחמה המצרית. למרות זאת, ממש עד ערב נחיתתו של סאדאת בנמל התעופה בן-גוריון, אמ"ן דבק בתפיסתו כי מצרים ממשיכה להיות האויב המרכזי שנגדו יש להתכונן למלחמה והטיל ספק משמעותי בכנות יוזמת השלום של המנהיג המצרי.

מכאן נובעת לדעתי מסקנה חשובה אחת: אין זה מספיק שאנשי אמ"ן יבדקו חזור ובדוק את מידת תקפותן של הערכותיהם האסטרטגיות ועד כמה הן עולות בקנה אחד עם המידע הרלבנטי הזמין. על אמ"ן בכלל ועל חטיבת המחקר בפרט גם לוודא שהם מצוידים בכלים הטובים ביותר להתמודד עם אתגר הערכה מרכזי זה.

פרופ' אורי בר־יוסף
תל-אביב, 2023

הקדמת המחבר (1998)

כחלוף 25 שנה מאז החמורה שבהפתעות האסטרטגיות שבפניהן הועמדה ישראל, עדיין אין בידנו - אמ"ן וחטיבת המחקר באמ"ן, הנושאת בעיקר האחריות לכישלון המודיעיני ערב מלחמת יום הכיפורים - לתת בידי אנשינו תיאור מסודר ומלא, והסבר מעמיק של האירוע.

מטרת מסמך זה הייתה לשמש חומר רקע לקראת כנס חטיבת המחקר בנושא מלחמת יום הכיפורים ב-26 באוקטובר 1998. הוא מהווה **תמצית, וטיטה ראשונית**, ומוגבלת במאפייניה, של עבודה רחבה ומפורטת יותר. העבודה מיועדת לסייע לגשר על פערי המידע וההבנה הקיימים באמצעות תיאורם וניתוחם של האירועים, ותוך התמקדות בשלושה מכלולים עיקריים:

1. **תיאור מסכת האירועים שקדמו למלחמה, כפי שהם ידועים לנו בדיעבד**; זאת, בכל האמור בתקופה מאז שהודיע הנשיא סאדאת (23 באוקטובר 1972) לצמרת הצבאית המצרית על החלטתו לצאת למלחמה באמצעים הצבאיים הזמינים, ועד לפרוץ המלחמה (צהרי 6 באוקטובר 1973). היות שעל פי חלק ניכר מהמידע היו הכנות מצריות ממשיות לצאת למלחמה כבר באביב 1973, יתחלק דיון זה לשלושה מרכיבי משנה: **ההחלטה המצרית העקרונית לצאת למלחמה ותחילת מהלכי התכוננות וההיערכות המצרית והסורית למלחמה במהלך 1972**; **אירועי אפריל-מאי 1973** (שהובילו בישראל לכוננות "כחול לבן"); **ואירועי ספטמבר-אוקטובר 1973** (שהסתיימו במלחמה). הדיון בכל אחד ממרכיבי משנה אלה יוצג בשלושה מכלולים עוקבים:

- א. ההכנות למלחמה במצרים ובסוריה.
- ב. המידע שהגיע לקהילת המודיעין על הכנות אלה.
- ג. הצורה בה הוצג מידע זה בפני הקברניטים, בדגש על הערכות אמ"ן בשאלת הסבירות למלחמה.

2. **מתן הסברים לכשל המודיעיני.** במסגרת זאת, עושה העבודה הבחנה בין שתי קטגוריות עיקריות של הסברים: **הסברים כלליים, ב"מעטפת" החיצונית**, הקשורים בעובדה כי מדינת ישראל וצה"ל בכלל נתפסו כשהם בלתי מוכנים למלחמה; **והסברים ממוקדים, "פנימיים", המתיחסים לכישלון מחלקת המחקר** (לימים חטיבת המחקר) ואמ"ן בכלל במתן התרעה אסטרטגית איכותית¹ ערב המלחמה. שתי קטגוריות הכשלים קיימו ביניהן, בביור, קשרי גומלין, וחלחלו זו לתוך זו. מאחר שמטרת העבודה הינה תיאור וניתוח חלקה של מחלקת המחקר, ושל אמ"ן, בכשל, יעמדו במוקד הדיון הסברים מהקטגוריה האחרונה.

3. **בחינת שאלת האחריות לכישלון המודיעיני ומשמעויותיו**, וזאת, על רקע טענות שהושמעו לאורך השנים ולפיהן, ראשית, אמ"ן עמד במבחן ההתרעה שכן סיפק לקברניטים מידע בכמות ובאיכות ללא תקדים על הכנותיהן של מצרים וסוריה לצאת למלחמה; ושנית, כי גם אם אמ"ן היה מתריע במועד, סביר כי צבא המילואים לא היה מגויס, בשל תפיסת "הסדיר יבלום" שתפסה אחיזה בצה"ל בשנים שלפני המלחמה. המסמך מציג טיעונים אלה ומסביר מדוע אין הם עומדים במבחן המציאות של 1973.

העבודה שואבת ומתבססת על מידע מארבעה מקורות עיקריים:

1. מקורות כתובים גלויים, לרבות פרסומים אקדמיים, וספרי זיכרונות מרכזיים.
2. החומר שנאסף במהלך ארבע שנות המחקר שקיים תא"ל (במיל') יואל בן-פורת, ואשר רוכז בכ-1,500 עמודים, ובעיקר ידיעות גולמיות ופרסומים של אמ"ן מהתקופה שבין 1 בינואר 1973 ועד 6 באוקטובר 1973.
3. הראיונות שנערכו לצורך עבודה זו, עד כה, עם אנשי מודיעין שהיו מעורבים באירועים.
4. מרכיבים מסוימים בדו"ח ועדת אגרנט.

1 התרעה אסטרטגית איכותית מוגדרת כאן כהתרעה הניתנת בעוצמה ובבהירות מספקת, שדי בה לשכנע את הדרג המדיני לנקוט פעולה כדי לקדם את פני האיום, ובמרווח זמן, היינו עיתוי, שיאפשר נקיטת צעדי התכוננות לפני התממשותו של האיום.

2 יואל בן-פורת, **הפתעת מלחמת יום הכיפורים - לקטים, ניתוח ומסקנות**, (להלן: בן-פורת, **הפתעת מלחמת יום הכיפורים**), טיוטה שנגנזה, אגף המודיעין, 1988.

חשוב להדגיש כי להישענות על מקורות אלה מספר מגבלות:

1. החומר שאסף יואל בן-פורת, ואשר עוסק בתקופה שבין 1 בינואר 1973 ל-6 באוקטובר 1973, כולל כמעט אך ורק ידיעות גולמיות התרעתיות ("אותות") ואינו מכיל כמעט מידע מרגיע ("רעשים"). לוחות הזמנים שעמדו בפנינו לא אפשרו בדיקה ישירה מחודשת של כלל המידע הגולמי מהתקופה. מודגש, כי העדויות שבידינו מורות שמידע "מרגיע" כזה, היינו מידע שטען פוזיטיבית כי לא צפויה מלחמה, כמעט ולא היה בנמצא. יתרה מזאת, גם בפרסומי אמ"ן מהתקופה **לא הובא** מידע טוב "מרגיע", שיכל לסתור את המידע ההתרעתי ולתמוך בהערכה המרגיעה בה דבק המחקר. וסביר אפוא להניח, כי במידע שהגיע למחלקת המחקר בזמנו אכן לא נכללו "רעשים" רבים מרגיעים. עם זאת, יש להביא בחשבון בכל זאת, כי היחס "אותות-רעשים" כפי שהתבטא בחומר שריכז בן-פורת אינו זהה לזה שעמו התמודדו המעריכים ב-1973. המגבלות גם לא אפשרו לנו בדיקה מקפת של החומר מהתקופה שלפני קבלת ההחלטה במצרים על יציאה למלחמה, לרבות המידע האיכותי שעל בסיסו נבנתה הקונספציה, ולפיה מצרים לא ראתה עצמה בשלה לצאת למלחמה, ואשר לאופיו ועוצמתו נודעה אל נכון השפעה משמעותית ומתמשכת על המעריכים.

2. הטיות מודעות ובלתי מודעות, מכוונות ובלתי מכוונות, ובעיית זיכרון אישי אצל כותבים ומרואיינים - או כפי שהוגדרו על ידי אחד המרואיינים כ"איבוד ועיבוד החומר" - היוצרות לעיתים "רשומון" של עדויות ומקשות על ניתוח היבטים בתמונות האירועים. אלו מוחמרות בחלקן בשל הקשיים הנגזרים מאחריותם האישית של חלק מאנשי המודיעין שנשאו בתפקידי מפתח באירועים, או השיקו אליהם, לכישלון, המטען הרגשי שנלווה לכך, שעוצמתו לא קהתה עד היום, ומנגנוני ההגנה וההדחקה הכרוכים בהם. בנסיבות אלה נעשה מאמץ שלא להיכנס כאן לעיסוק באפיזודות בעלות אופי משני ולהימנע מקביעות נחרצות, אלא אם הן נתמכות בראיות של ממש: עדויות של הנוגעים בדבר, ובמידת האפשר גם בחומר תיעודי נוסף.

העבודה עוסקת במודיעין עד לפתיחת המלחמה, ולא במודיעין המלווה בקרב. היא מתמקדת באמ"ן ובמחלקת המחקר, בעיקר בהיבטים המחקריים, ואינה בוחנת בהרחבה ממדים אחרים, כדוגמת תפקודה של המערכת האיסופית.

תיאור מסכת האירועים שקדמו למלחמה

פרק זה, המהווה את המרכיב העיקרי בעבודה, סוקר את ההכנות המצריות והסוריות למלחמה בין אוקטובר 1972 לאוקטובר 1973, את המידע שהשיגו סוכנויות האיסוף של ישראל על הכנות אלה ואת הפרשנות, ההערכה, שנתנה מחלקת המחקר, ואמ"ן בכלל, למידע שהצטבר. הוא מתחלק לשלושה חלקים:

1. **ההחלטה המצרית העקרונית במהלך שנת 1972** לצאת למלחמה ותחילת מהלכי התכוננות למלחמה;
2. **אירועי אפריל-מאי 1973** שהובילו בישראל לכוננות "כחול לבן";
3. **אירועי ספטמבר-אוקטובר 1973** שהסתיימו במלחמה.

הדיון בכל אחד מחלקים אלה מאורגן בשלושה מכלולים עוקבים:

1. ההכנות למלחמה במצרים ובסוריה כפי שהן ידועות לנו בדיעבד;
2. המידע שהגיע לקהילת המודיעין על הכנות אלה במהלכן;
3. הדרך שבה הוצג המידע זה בפני הקברניטים, בדגש על הערכות מחלקת המחקר, ואמ"ן בכלל, בסוגיית הסבירות למלחמה.

חלק א: ההחלטה העקרונית במהלך 1972 לצאת למלחמה

ההכנות שנערכו בצבאות ערב

1. **יולי-אוקטובר 1972**: לאחר גירוש אנשי הצבא של ברה"מ ממצרים, מבשילה אצל סאדאת ההחלטה לצאת למלחמה על בסיס אמצעי הלחימה שברשות מצרים.
2. **24 באוקטובר 1972**: בפגישה בת שלוש שעות בביתו שבגיזה עם המועצה העליונה של הכוחות המזוינים, מבהיר סאדאת כי על מצרים להוכיח לבני עמה, לאויביה ולידידיה כי היא מסוגלת להילחם, לשנות את המצב ולהבעיר את האזור "**באותם האמצעים העומדים לרשותה**". המנהיג המצרי קובע, כי מבחינתו "זמן המילים חלף והגענו לנקודת ההבשלה [...] היעדר שנוי יסתיים או בשתיקה או במוות". שר ההגנה וחלק מאנשי הצבא מטילים ספק ביכולת לבצע החלטות אלה בהצלחה, סאדאת מבהיר כי הוא אינו שואל לדעתם אלא קובע קביעה אסטרטגית לפיה יש לצאת למלחמה, ובלא לצפות למערכות נשק נוספות.³
3. **26 באוקטובר 1972**: סאדאת מחליף את שר המלחמה ה"תבוסתן", אחמד צאדק, בראש אגף המודיעין ומי שהיה אדריכל קו ההגנה המצרי שהוקם

Mohamed Abdel Ghani El-Gamasy, *The October War*, Cairo: The American University Press of Cairo, 1993, p. 150

3 תיאור סאדאת את הפגישה, ראו: אנוור אל-סאדאת, **סיפור חיי**, עידינים, 1978, עמ' 176-179 (להלן: סאדאת, **סיפור חיי**). בספרו של סאדאת נקבע כי תאריך הישיבה היה 28 באוקטובר, אולם מדובר בטעות. לתיאור מפורט של חילופי הדברים בישיבה, בדגש על דברי המתנגדים למלחמה, ראו: פריק סעד אלדין אלשאזלי, **חציית התעלה: זכרונות הרמטכ"ל המצרי במלחמת יום הכיפורים**, מערכות, 1980, עמ' 126-133 (להלן: שאזלי, **חציית התעלה**).

אחרי מלחמת ששת הימים, אחמד איסמאעיל עלי. מוחלפים גם סגן שר המלחמה, עבד אל-קאדר חסן, ומפקד חיל הים, מחמוד פאמי, שהביעו בישיבת 24 באוקטובר 1972 הסתייגות מההחלטה לצאת למלחמה באמצעים הצבאיים הזמינים.⁴

4. **סוף אוקטובר-תחילת נובמבר 1972:** בדיונים בין ראש מחלקת המבצעים בצבא, גנרל מוחמד עבד ע'אני אל-גמסי ושר המלחמה מסוכס כי כדי לאפשר את חידוש האש, יש לפעול בשלושה תחומים עיקריים: שיפור המורל והחדרת רוח התקפית לשורות הצבא; גיבוש קפדני של תוכנית המלחמה, בדגש על מרכיב ההפתעה כאמצעי להתגבר על הנחיתות הצבאית; שיפור התיאום המבצעי בין מצרים לסוריה.⁵

5. **נובמבר-דצמבר 1972:** בנייה מואצת של 30 סוללות לאורך תעלת סואץ. הסוללות מהוות "ביצורים אדירים, ועמדות ירי מושלמות לטנקים וטילי הנ"ט שלנו בשלבי הפתיחה של המתקפה".⁶

6. **12 בדצמבר 1972:** כינוס הרמטכ"לים הערביים בקהיר. סעודיה וכווית מתחייבות להקצות למצרים שתי טייסות של מטוסי לייטנינג מייד ושתי טייסות נוספות במועד מאוחר. לוב מתחייבת להעביר שתי טייסות מיראז'. כמו כן ניתנות התחייבויות להעברת טייסות קרב מעיראק (חמש טייסות של מיג-17, מיג-21 הוקר האנטר, וטו-16), ממרוקו (טייסת אפ-5) ומאלג'יריה (שתי טייסות של מיג-17 ומיג-21).⁷ במסגרת שיתוף הפעולה האווירי מתחילים טייסים מצרים להתאמן בסעודיה בהטסת מטוסי הלייטנינג ומבצעים תרגילים אוויריים משותפים לחילות האוויר של מצרים וסעודיה. טייסים מצרים נושאי דרכונים לוביים מתחילים להתאמן בצרפת בהטסת מטוסי המיראז'.⁸

4 El-Gamasy, *The October War*, p. 152 ; טאדאט, **סיפור חיי**, עמ' 179; שאזלי, **חציית התעלה**, עמ' 132-134.

5 El-Gamasy, *The October War*, pp. 154-157

6 שאזלי, **חציית התעלה**, עמ' 137.

7 שם, עמ' 143;

8 ,Mahmoud Riad, *The Struggle for peace in the Middle East*, New York: Quartet Books, 1983 pp. 234-235

8 Lon Nordeen and David Nicolle, *Phoenix Over the Nile: A History of Egyptian Air Power 1932-1994*, Washington: Smithsonian Institution Press, 1996, pp. 269-270

המידע שהיה בידי אמ"ן

היות שהידיעות הגולמיות שעמדו לרשותנו לצורך העבודה, בהיקפה הנוכחי, הן החל מתחילת 1973, אין באפשרותנו לקבוע, לפחות בשלב זה, האם הגיע למחלקת המחקר חומר רלוונטי בנושא עוד קודם לכן. אולם ברור כי לפחות מתחילת 1973 היה כיסוי איסופי טוב למהלכים המצריים. במהלך ינואר 1973 הגיעו דיווחים, חלקם מפורטים, על:

1. ישיבת 24 באוקטובר 1972, הוראתו של סאדאת לחדש את האש וחילוקי הדעות שהתגלעו בישיבה ואשר הניעו אותו לפטר את שר המלחמה צאדק.
2. הוראות שר המלחמה להכין תוכנית התקפה, שתתבסס על חציית תעלת סואץ על ידי דיוויזיות החי"ר ואחר כך פריצת כוחות השריון. לחלופין נמסר, כי הכוונה אינה לבצע מתקפה כוללת אלא לפתוח ב"מלחמה ממושכת" שתתבטא בעיקר בפשיטות של כוחות מיוחדים ופעולות חיל אוויר. מהלך זה, שהיה מיועד להתחיל במאי 1973, יהיה מתואם עם הסורים ויכלול גם תקיפות אוויר וכוחות מיוחדים, נגד מטרות בעומק ישראל.
3. אימונים מצריים מוצלחים בפריצת סוללות העפר בצד המזרחי של התעלה.
4. הסתייגויות של אנשי צבא אשר אינם מאמינים כי בכוונת סאדאת לחדש את האש.

הערכת אמ"ן

לתפנית האסטרטגית בחשיבה המצרית על חידוש האש, ולמידע המודיעיני שהגיע על אודותיה, לא ניתן ביטוי בהערכות אמ"ן בתקופה הנדונה. הרושם הוא כי בראיית המחקר, ייתכן שבשל סילוק הנוכחות הצבאית הסובייטית ממצרים ביולי 1972, פחתה בתקופה זו **עוד יותר** ההסתברות ליוזמה צבאית מצרית. במסגרת זאת, בעוד שהערכת המודיעינית השנתית ממאי-יוני 1972 הכירה בחתירה מצרית "לאופציה צבאית ולו גם מוגבלת",⁹ הערכת המודיעינית מפברואר 1973 כבר קבעה:

1. ההנהגה המצרית מודעת לחולשתה הצבאית, אשר תמנע ממנה לקדם "פתרון רצוי של בעיית '67, עתה ובטווח הנראה לעין".
2. נמוכה הסבירות לחידוש לחימה מקפת, או לפעולות ספורדיות.

9 "הערכת המודיעינית השנתית, מאי-יוני '72", אצל: בן-פורת, **הפתעת מלחמת יום הכיפורים**, עמ' 7.

3. יש הסתברות גבוהה כי בחודשים הקרובים תמשיך מצרים במצב הקיים תוך הפגנת פעלתנות מדינית.
4. כאשר סאדאת ייאלץ לבחור בין פנייה לדרך "המאבק הממושך", שמשמעותה דחיית הטיפול במשבר '67 לתקופה ארוכה תוך הקלת המעמס הצבאי על כלכלת מצרים ושיפור ברמת החיים, לבין עלייה על דרך ההסדרים המדיניים תוך הסכמה לויתורים מול ישראל, הוא יעדיף בסופו של דבר לבחור באופציה הראשונה.¹⁰

קונקרטי, בהערכתנו את הידיעה ההתרעית קבע המחקר בלקט מודיעין, כי הידיעה **אינה** "מעידה על החלטה שהתגבשה, כביכול, אצל סאדאת לפתוח באש במהלך החודשים הקרובים; על אחת כמה וכמה אין הידיעה משקפת תכנית אופרטיבית כלשהי". ההסברים שהציע המחקר למידע זה, ולמידע דומה: הם משקפים משאלות לב של ההנהגה המצרית; מיועדים להניע גורמים זרים לפעול לקידום הסדר מדיני; ומשקפים אימוני שגרה הזוכים לפרשנות מלחמתית בשל האווירה המלחמתית שמנסה המשטר המצרי ליצור.¹¹ ראוי לציין כי הלקט התייחס רק לחלק מן המקורות בלבד.

הערות

עד לישיבה ב-23 באוקטובר 1972 הייתה **תקפה** הקונספציה, שנשענה בבסיסה על מידע מצרי מאיכות גבוהה, ולפיה מצרים אינה רואה עצמה כאמור בשלה לצאת למלחמה כל עוד לא בשלו תנאים צבאיים מסוימים, ובראשם בניית יכולת יעילה להתמודד עם העליונות האווירית הישראלית. הקונספציה - מערכת של עקרונות והנחות העבודה שגם מודיעין אוויר היה שותף להן, ושעל פיה ביסס עד אז אמ"ן את הערכתו שהסבירות למלחמה נמוכה - קבעה ביתר פירוט כי:

1. למצרים רצון עז להשיב לעצמם את סיני.
2. סאדאת הגיע למסקנה שיש להשתמש באופציה הצבאית, ולו רק לקידום מהלכים מדיניים.
3. יש להבחין בין יכולת לבין כוונה: יחסי הכוחות הקבועים לאורך התעלה וברמת הגולן מקנים יכולת צליחה קרקעית ("תמיד [...] ניתן היה מבחינה בשתית לתקוף את ישראל ולהצליח") אולם למצרים יש כוונה להיכנס

10 "הערכת המודיעין השנתית, פבר' 73", אצל: שם, עמ' 14-15.

11 ענף 6, **לקט מודיעין מס 73/15**, 24 בינואר 1973.

למלחמה אך ורק לאחר שיהיה בידה סדר כוחות אווירי, לרבות מטוסי קרב הפצצה לעומק, שיאפשרו לה לתקוף את ישראל בעומק ולמחוק או לפחות לאזן את העליונות האווירית שלה (שהיא "כסיוט המהלך אימים על מצרים"). ההערכה היא כי למצרים דרושות לשם כך חמש טייסות קרב הפצצה לעומק, וכי אלו לא יהיו בידיה לפני 1975.

4. כפועל יוצא מכך, מצרים לא תצא למלחמה נגד ישראל אלא אם תבטיח לעצמה תחילה את היכולת האווירית הדרושה.

5. סוריה לא תצא למלחמה בלא מצרים.¹²

ישיבת 24 באוקטובר 1972 היוותה את קו פרשת המים בהחלטה המצרית על יציאה למלחמה. ממנה ואילך השתנתה הגישה המצרית באשר לתנאים למלחמה, והקונספציה אינה תקפה עוד.

לאמ"ן הגיע מידע באיכות גבוהה ששיקף את השינוי בגישה המצרית בשאלת התנאים לחידוש האש; היינו, בכל האמור בקונספציה. מודגש, כי לפחות חלק ממידע זה התקבל מאותו מקור שעליו התבססה הקונספציה מלכתחילה.

למידע שהגיע מאמ"ן בסוגיה זו לא ניתן, ככל הידוע לנו, כל ביטוי של ממש במסמכי ההערכה של אמ"ן. אדרבה, לא זו בלבד שאמ"ן ממשיך לדבוק בקונספציה לפיה מצרים אינה רואה עצמה בשלב זה בשלה לצאת למלחמה, **אלא שההערכות בנושא החלו להיות מנוסחות בלשון נחרצת יותר**, שכמעט לא הותירה עוד מקום לאפשרות שמצרים תצא למלחמה.

12 ועדת אגרנט, **דין וחשבון חלקי נוסף**, 1974, עמ' 60-65.

חלק ב: אירועי אפריל-מאי 1973 וכוננות "כחול לבן"

ההכנות

תחילת 1973: עבודת מטה במצרים לקביעת המועדים המיטביים ליציאה למלחמה; על בסיס שיקולים שונים קובע גמסי שלושה תאריכים חלופיים: מאי, אוגוסט וספטמבר-אוקטובר 1973. המועד העדיף הוא אוקטובר 1973.¹³

אמצע פברואר 1973: בביקור שר המלחמה אחמד איסמאעיל בדמשק מוצגת תוכנית המלחמה המצרית למתקפה בזמנית בחזית התעלה ובגולן בפני הנשיא חאפז אסד. על פי מקור אחד, הוצגו כבר בשלב זה שלושה תאריכי המלחמה בפני אסד. הנשיא הסורי הסכים בו במקום להצטרף למלחמה, אך הביע הסתייגות מפתיחתה בחודש מאי, שכן לסוריה נדרשו עוד כמה חודשי התכוננות.¹⁴

24-25 בפברואר 1973: בפגישות בין מוחמד חאפז איסמאעיל, יועץ הנשיא המצרי לביטחון לאומי, ועמיתו האמריקני, הנרי קיסינג'ר, מתרשמים המצרים כי ביכולתם לשבור את הקיפאון המדיני על ידי הסכמה לוותורים מדיניים או על ידי שינוי המצב שבו הם הצד המובס במלחמה.¹⁵

מארס 1973: במסגרת עסקת נשק חדשה עם ברה"מ, מוסכם כי מצרים תקבל טייסת מטוסי מיג-23 וחטיבת משגרי טק"ק (טילי קרקע-קרקע) סקאד שיסופקו

El-Gamasy, *The October War*, pp. 155-156 13

Yoram Meital, *Egypt's struggle for peace: Continuity and Change, 1967-1977*, Gainesville: University Press of Florida, 1998, p.112, 113 14

El-Gamasy, *The October War*, p. 176 15
Meital, *Egypt's struggle for peace* p. 112

ברבע השלישי של 1973, חטיבת טק"א (טיילי קרקע-אוויר) אָס־אֵי-6 וציוד נוסף. ברה"מ גם הסכימה להחזרת גף מטוסי מיג-25 למשימות סיור ותצפית וטייסת תצפית ול"א (לוחמה אלקטרונית) שעזבו את מצרים בעקבות גירוש הסובייטים ביולי 1972.¹⁶

5 באפריל 1973: בדיון בממשלת מצרים בשאלת המלחמה עולות הנקודות הבאות: קשיים בגיבוש תמיכה כלל-ערבית במאמץ המלחמתי; לחץ סובייטי על סוריה שלא לפתוח במלחמה; הכנות להתמודדות עם מכת מנע ישראלית והיה וישראל תעריך שמצרים עומדת לפתוח באש; והכנת קרקע, דיפלומטית וכלכלית, למלחמה לרבות הפסקת זרימת הנפט למערב. הממשלה מחליטה פה אחד, תוך הסתייגויות, כי מצרים חייבת לצאת למלחמה.¹⁷

תחילת אפריל 1973: תאריכי היציאה למלחמה של גמסי מוצגים בפני סאדאת.¹⁸
אמצע אפריל עד סוף מאי 1973: האצת הפעילות הפנימית וההסברתית במצרים באמצעות שידור סיסמאות שלהוב ברדיו קהיר, כינוס הממשלה בחדר המבצעים וגיוס מתנדבים ל"התנגדות העממית", במטרה ליצור אווירת חירום לקראת מלחמה.¹⁹

23-24 באפריל 1973: אסד וסאדאת נפגשים בבורג' אל-ערב שליד אלכסנדריה. סאדאת מודיע לאסד על החלטתו לצאת למלחמה. שני המנהיגים מקיימים דיון בתאריכים שהציע גמסי ובמרכיבים אחרים של תיאום העמדות ביניהם, ומחליטים על הקמת מועצה עליונה משותפת לכוחות המזוינים של שתי המדינות.²⁰ במטרה לדרבן את אסד להצטרף למלחמה, מוצגת בפניו בפגישה תוכנית המלחמה המצרית "גרניט 2", ולפיה מטרת מצרים במלחמה היא כיבוש מְצָרֵי הגידי והמיתלה. בפועל, היעד המצרי צנוע יותר. לאחר שהתעקש על תחקור שר המלחמה המצרי לגבי תוכנית זו, מגיע אסד למסקנה כי מצרים וסוריה עדיין אינן מוכנות למלחמה ולפיכך דורש את דחיית מועד פתיחתה מהאביב לסתיו.²¹

16 שאזלי, **חציית התעלה**, עמ' 143-144.

17 El-Gamasy, *The October War*, pp. 153-154

18 ibid, p. 157

19 **סקירת מודיעין מיוחדת**, מ"ד (מ.1.130.586), **התפתחויות ואירועים במצרים ובסוריה 22-26 אפר'**.

20 סאדאת, **סיפור חיי**, עמ' 182-183;

Patrick Seale, *Asad; The Struggle for the Middle East*, Berkley, University of California press, 1988, pp. 192-193. ספרו של סיל יצא לאור בעברית בהוצאת מערכות בשנת 1993.

21 ריאיון אסד לפטריק סיל בתוך: Seale, *Asad*, p.199; שאזלי, **חציית התעלה**, עמ' 26-27.

תחילת מאי 1973: בביקור במוסקבה חותם אסד על עסקת נשק חדשה עם ברה"מ. מפקד חיל האוויר הסובייטי מלווה אותו בחזרתו לדמשק כאיתות למחויבות הקרמלין לביטחונה של סוריה.²²

הידיעות

מידע ראשוני על הכוונה המצרית לחדש את האש במאי אמנם התקבל כבר בינואר 1973, אולם רק באפריל 1973, כנראה בעקבות התגבשות תוכניות המלחמה המצריות והגברת שיתוף הפעולה האופרטיבי עם סוריה, החל להגיע זרם של ידיעות שהצביע על הכנות מצריות-סוריות לפתיחה באש בשבועות הבאים; וקונקרטי, אף כי לא בלעדית, ב-19 במאי 1973. בנוסף הגיעו דיווחים מפורטים יחסית על תוכניות המלחמה של מצרים, דיווחים מפורטים פחות על תכנוני המלחמה הסוריים ופרטים על מאמצי מצרים וסוריה להשיג את האמל"ח שיאפשר להן לצמצם את פערי האיכות מול ישראל, בעיקר בתחום האווירי. במקביל למידע בדבר **הכוונות**, החלו להצטבר **סימנים מעידים** על הכנות במצרים ובסוריה לפתוח באש. עיקרי תמונת המצב שהצטיירה על פי המידע שהגיע עד לסוף מאי הייתה כלהלן:

1. **מועדי המלחמה:** באמצע אפריל 1973 עלה משני מקורות על כוונה מצרית לפתוח באש, כנראה בתוך חודש. כשבועיים אחר כך עלה ממקור שלישי, בעל נגישות טובה, כי המלחמה מתוכננת להיפתח ב-19 במאי או ב-16 ביוני 1973, ובשבוע השני של מאי עלה ממקור נוסף על כוונה מצרית לפתוח באש ב-19 במאי. עלה מכמה מהמקורות כי תאריכי המלחמה נקבעו הן בשל היותם בשבת והן בשל מצב הירח (מלא). נמסר גם כי הצבא הסורי קיבל הנחיות לסיים את ההכנות למלחמה עד 15 במאי 1973. עם זאת, כבר בתחילת מאי מסר מקור נגיש על כוונה לדחות את המלחמה לסוף מאי-תחילת יוני 1973. אותו מקור מסר (ב-22 במאי) על דחייה נוספת של חודש ימים במועד פתיחת המלחמה. דיווח זה אישש ידיעה שהגיעה יומיים קודם לכן ממקור טוב אחר על דחיית המתקפה. בהקשר זה עלה מכמה מקורות על לחצים סובייטיים, בעיקר על סוריה, לדחות את פתיחת המלחמה, בין השאר כדי לא להעיב על פגישת הפסגה המתוכננת ביוני בין המנהיג הסובייטי לאוניד ברז'נייב לנשיא ריצ'רד ניקסון.²³

Seale, Asad, p.182 22

23 לקט ענף 3/80/73, 3 במאי 1973.

2. **תוכניות המלחמה:** בעוד שעל פי חלק מהמידע שהגיע בתחילת 1973 התכוונו המצרים לבצע בעיקר פשיטות בקו החזית, המידע שהגיע החל מאפריל 1973 הצביע באורח חד-משמעי על תוכנית מצרית למתקפה כוללת שיעדה הוא חציית התעלה, בתיאום עם מתקפה סורית לכיבוש רמת הגולן. במסגרת זאת נמסר:

א. **בכוונת מצרים** לתקוף בפריסה רחבה באמצעות חמש דיוויזיות החי"ר המוצבות דרך קבע בקו החזית, שתחצינה את התעלה לאחר הרעשה ארטילרית בת 38 דקות, במטרה להגיע לקו המעברים. בלילה הראשון מתכוונים המצרים להציב את הגשרים ולהעביר חלק מהיחידות, שיהיו מצוידות במאות טילי נ"ט "מליוטקה". מהלך הצליחה ילווה במכה אווירית נגד מטרות צבאיות ואזרחיות (מתקני נפט) בסיני, באמצעות 178 מטוסי קרב מצריים, ונגד מטרות בעומק ישראל באמצעות 40 מטוסי מיראז' שיגיעו מלוב. במקביל מתכננת מצרים להטיל מצור ימי במצרי באב אל-מנדב, באמצעות מיקוש ושתי משחתות שיגיעו ערב המלחמה לנמל עדן.

ב. **סוריה** מכינה מתקפה באמצעות שלוש דיוויזיות חי"ר (5, 7, 9) שתתקדמנה בחסות החשכה לעומק 8-10 ק"מ ותתבססנה עד אור ראשון של יום המחרת. עם אור ראשון, לאחר הצלחת שלב זה, תוביל דיוויזיה 3 המשוריינת מתקפה ראשית בגזרה רחבה עד הכנרת, במטרה להשלים את כיבוש כל רמת הגולן. במקביל למתקפת האוויר המצרית, יתקפו כ-100 מטוסי קרב סוריים מטרות בקו החזית ובעומק ישראל.²⁴

3. **אמל"ח:** לאור העדיפות האיכותית הישראלית בכושר התקיפה בעומק ועניינן של מצרים וסוריה ברכישת אמצעים לנטרול ו/או הרתעת ישראל מפעילות כזו בזמן המלחמה, בולט במיוחד מידע לפיו טק"ק סובייטי מדגם בלתי ידוע החל להגיע לסוריה במהלך מארס 1973, וידיעה לפיה "למצרים יש חטיבה אחת חדשה של טק"ק לטווח בינוני" (300 ק"מ). פרטים על הצבת 16 מטוסי האנטר מעיראק ו-18 מטוסי מיראז' מלוב במצרים נמסרו על ידי מספר מקורות. עוד נמסר בהקשר זה כי 12 מטוסי ל"א (טור-16 אנטונוב, איל-38) באיוש צוותי אוויר וקרקע סובייטיים שהגיעו למצרים, וטק"א קוודראט (אֶסְ-אֵי-6) משפרים את כושר התגוננות הנ"מ של מצרים. בתחום ההתקפי נמסר על הקמת גדוד סירות הסתערות

24 ענף 5, לקט מודיעין 87/73, 27 באפריל 1973.

כ-100 סירות מדגמים שונים בכל גדוד) בדיוויזיות החי"ר המצריות, ועל כך שלכל דיוויזיה שני גשרי פּי־אֶם־פּי הניתנים להקמה בתוך שעה.²⁵

4. **סימנים מעידים:** היקף הסימנים המעידים "בשטח" שהצטברו במהלך אפריל-מאי 1973 היה מוגבל ולא הצביע באורח חד־משמעי על כוונה לצאת למלחמה ב־19 במאי. עיקר המהלכים לקראת תכנונה, ובראש ובראשונה פריסת הכוחות, עדיין לא בוצעו כאשר התקבלה החלטת סאדאת ואסד לדחות את המלחמה במהלך פגישתם בבורג' אל־ערב ב־23-24 באפריל. עם זאת, חלק מהסימנים המעידים שיופיעו "בשטח" בספטמבר-אוקטובר הופיעו גם בתקופה זו. ואלה ההתפתחויות העיקריות:

א. **פריסת כוחות:** בתחילת אפריל 1973 אותרה בתצ"א כמות הארטילריה הגדולה ביותר שאותרה עד אז במרחב התעלה;²⁶ בתחילת מאי נמסר על תנועה מסיבית של כוחות לחזית התעלה, כולל של הדיוויזיות 6 ו־23.²⁷ מנגד, ב־10 במאי דווח כי דיוויזיות היבשה הערוכות דרך קבע במרחב קהיר נמצאות (נכון ל־9 במאי) במקומן.²⁸ הסימנים המעידים בחזית הסורית היו סותרים אף יותר. מחד גיסא, ב־24 באפריל אותר בתצ"א פירוק מערך החירום ברצועת ההגנה הראשונה, מערך שהתקיים מאז ספטמבר 1972;²⁹ מאידך גיסא, התקבל מידע לפיו דילול הקו נועד לאפשר אימונים נמרצים לקראת היציאה למלחמה. בסוף אפריל 1973 אותר עיבוי מחדש של הקו הסורי,³⁰ אולם ב־10 במאי נמסר, על בסיס ממצאי תצ"א, על המשך מערך הרגיעה הסורי בקו.³¹ כוננות חיל האוויר הסורי הועלתה למוגברת ב־24-25 באפריל בעקבות גיחה של מטוסים ישראליים לאזור טרטוס, הורדה לכוננות רגילה ב־3 במאי והועלתה שוב למוגברת, בו־זמנית עם כוננות חיל האוויר המצרי, ב־6 במאי 1973.³²

25 ענף 7+6, **לקט 81/73**, 2 באפריל 1973.

26 ענף 6 בתיאום 3, **לקט 106/73**, 20 באפריל 1973.

27 ענף 6, **לקט מודיעין 136/73**, 10 במאי 1973.

28 ש.ם.

29 ענף 5, **לקט מודיעין מידי-צבאי**, 25 באפריל 1973.

30 ענף 5, **לקט מודיעין מידי-צבאי**, 30 באפריל 1973.

31 ענף 5, **לקט מודיעין מידי-צבאי**, 12 במאי 1973.

32 מחמ"ן אויר, **לקט מודיעין מידי-אויר מס. 29**, 6 במאי 1973; ענף 6, **לקט מודיעין מידי-צבאי**, 6 במאי 1973.

ב. **תרגילים וגיוס מילואים:** בסוף אפריל 1973 דווח על תרגיל גדול בארמייה השלישית המצרית, שבחלקו צפוי להיערך עם גייסות, ב-24 20 במאי, ותרגיל מפקדות בין-זרועי בחיל הים, שייתכן כי הוא אמור להקדימו. לקט המחקר שדיווח על כך מסר כי לקראת שני התרגילים צפוי קידום כוחות מהעורף (ייתכן שחלקם כבר קודמו), הפסקת חופשות, העלאת כוננות ונקיטת אמצעי אבטחה, והוסיף כי חופשות מתוכננות לשלב ההכנות של התרגיל ולאחר סיומו.³³ ב-2 במאי דווח על גיוס מילואים בכל זרועות הצבא המצרי.³⁴ באמצע מאי נמסר על תחילת שחרור המילואים.³⁵

ג. **חסימת מצרי באב אל-מנדב:** שתי המשחתות שאמורות היו, על פי תוכנית המלחמה המצרית, להטיל מצור ימי על מצרי באב אל-מנדב נמצאו שם לפחות מאז אפריל 1973.

ד. **סגירת שדה הנפט מורגן:** יצוין כי על פי הידיעות שהתקבלו, נעשה הדבר לקראת אפשרות תקיפה ישראלית של שדה הנפט בתגובה לתקיפת מתקני נפט בסיני ובישראל, ותפוקת השדה עתידה להיפסק כליל עשרה ימים עד שבוע לפני פרוץ המלחמה.

ההערכות

בניגוד להערכות מחלקת המחקר בתחילת 1973, אשר כמעט שלא נתנו ביטוי לחומר התרעתי על המלחמה, חלק ממסמכי המחלקה באפריל-מאי התייחסו להתרעות שהגיעו באותה תקופה. מניתוח הפרסומים שברשותנו עולה, כי בעוד שההערכות לגבי כוונותיה של מצרים מדגישות כי אין ממש בידיעות ההתרעטיות, ומסבירות מדוע, ההערכות לגבי סוריה זהירות יותר ומבליטות גם את יכולתה של דמשק לפתוח במלחמה במינימום של הכנות נוספות.

הערכות הנוגעות למצרים:

1. התכונה המלחמתית שהסתמנה במצרים החל באמצע אפריל 1973 הוגדרה פעילות פנימית והסברתית, "שתכליתה לתת אמינות להכרזות המשטר על כניסת המדינה לשלב העימות הכולל. לפעילות זו הוענקה

33 ענף 6, לקט מודיעין 124/73, 30 באפריל 1973.

34 ענף 6, לקט מודיעין 128/73, 2 במאי 1973.

35 ענף 6, לקט מודיעין 140/73, 13 במאי 1973.

מידה של דרמטיזציה, הן באמצעות שידור סיסמאות מלהיבות ברדיו קהיר, הן ע"י כינוס הממשלה בחדר המבצעים והן ע"י גיוס מתנדבים ל'התנגדות העממית'".³⁶

2. צעדי כוננות והעלאת ערנות בחיל האוויר המצרי ובהגנה האווירית הוסברו בחשש בפני פעולה ישראלית, על רקע הפרסומים בדבר הצבת מטוסי מיראז' והאנטר במצרים.³⁷

3. המידע ההתרעתי הקונקרטי, שהוגדר "גל ידיעות, אשר בחלקן מנבאות פעולות התקפיות מצריות ואף נוקבות במועדיהן הטנטטיביים", הוסבר ב"אווירת ההכנות לעימות כולל" אשר מצרים נמצאת בעיצומה.³⁸

4. סימנים מעידים במצרים, כדוגמת גיוס מילואים, הוסברו כמיועדים לאימון בלבד.³⁹ קידום שתי משחתות לאזור באב אל-מנדב הוערך כמשקף את ערעור היחסים בין מצרים לסודן יותר מאשר הכנות לחסימת המצרים.⁴⁰

5. בניתוח תוכניות המלחמה של מצרים על בסיס המידע שהצטבר במהלך אפריל-מאי 1973 לא נעשה ניסיון להעריך את ההסתברות למימוש תוכניות אלו, ובמשתמע נוצר הרושם כי מדובר בתוכניות ללא כוונה קונקרטית לביצוע.⁴¹

הערכות הנוגעות לסוריה:

על רקע דיווחים על ירידה בכוננות בקו הקדמי (סוף אפריל 1973), לצד ההערכה כי הסורים "אינם צופים פעילות צבאית קרובה בקו", מוזכר כי "יש בידם לתפוס את מערך החירום מחדש בזמן קצר ובהסתר יחסי".⁴² מול דיווח וניתוח מידע על הכנות סוריות למלחמה, המובילים למסקנה כי "קשה להימנע מהרושם שהסורים נמצאים בתהליך של הכנות ללחימה". ניתנת גם הערכה לפיה "אין להוציא מכלל אפשרות, שהסורים מתעסקים בתכנית מלחמה, שאת חלקיה ההתקפיים אין בדעתם להוציא לפועל".⁴³

36 סקירת מודיעין מיוחדת, 73/54, התפתחויות ואירועים במצרים ובסוריה 22-26 אפר', 26 באפריל 1973. שם. 37

38 סקירת מודיעין מיוחדת, 73/56, התפתחויות ואירועים במצרים וסוריה 26-29 אפר', 29 באפריל 1973.

39 ענף 6, לקט מודיעין מס. 128/73, 2 במאי 1973.

40 ענף 6, לקט מודיעין מס. 159/73, 4 ביוני 1973.

41 ענף 6, לקט מודיעין מס. 120/73, 1 במאי 1973.

42 סקירת מודיעין מיוחדת, 54/73, התפתחויות ואירועים במצרים ובסוריה 22-26 אפר', 26 באפריל 1973.

43 ענף 5, לקט 93/73, 3 במאי 1973.

נשמר איזון בין פרשנות התרעתית לפרשנות מרגיעה. כך למשל נקבע בסיכום ידיעות שבועי מתחילת מאי, כי "ניתן לפרש את הידיעות שצוינו לעיל כהכנה ליוזמה התקפית (כמו תרגילי התקיפה באויר, והאימונים המזורזים לאחרונה), אך באותה מידה ניתן גם לפרשן כהכנות להגנה לאור חששות סוריים מפני תקיפה ישראלית".⁴⁴

בהערכות המשותפות למצרים ולסוריה דומיננטית יותר ההערכה המרגיעה ביחס למצרים, המשליכה גם על כוונות סוריה:

1. סקירה מיוחדת במחצית אפריל 1973 קבעה כי "הימים האחרונים מתאפיינים בסוריה ובמצרים, במישור המדיני, במגמה מכוונת ליצירת אוירה של ערב פעילות צבאית; זאת מבלי שיהיו לכך סימנים חד-משמעיים בתחום הצבאי עצמו".⁴⁵

2. סיכום מסמך לגבי כוונות מלחמה, שנכתב בתגובה לבקשת גורם מודיעין אמריקני, קבע: "להערכתנו נראית האפשרות שסאדאת יחדש הלחימה (כדרך פעולה לשבירת הקיפאון ולסימול תזוזה) בסבירות נמוכה. זאת לא משום שסאדאת אינו רוצה בחידוש הלחימה, אלא שהוא מודע לתוצאות הקשות שתהיינה לצעד כזה נוכח יחסי הכוחות האזוריים, מצב החולשה הכולל בו נתונה מצרים והנסיבות הבינ"ל הנוכחיות. יתרה על כך, על רקע זה אין, להערכתנו בכוונתו של סאדאת לגרום עתה שינוי של ממש במצב הקיפאון אלא רק לחזק את מעמדו וללכד את החזית הפנימית מאחוריו. חידוש הלחימה, שיסתיים בתבוסה, בודאי שלא יוכל לקדם את סאדאת בהשגת מטרה מרכזית זאת. להערכתנו לא תיזום סוריה את חידוש הלחימה אף כי אפשרי (possible) שתשתתף בה אם המצרים יתחילו בה וזמן מה אחריהם".⁴⁶

הערות לסוגיית אפריל-מאי 1973

לסיכום פרשת אפריל-מאי 1973 ראוי להדגיש שלוש נקודות:

1. המידע שברשותנו אינו מאפשר לנו בשלב זה, גם כיום, לקבוע באורח חד-משמעי האם מצרים וסוריה אכן התכוונו לצאת למלחמה כבר באמצע מאי

44 סיכום ידיעות שבועי, מתאריך 25.4.73 עד 3.5.73 מס 18/17, מ"ד מ/586.02.

45 סקירת מודיעין מיוחדת 46/73, התפתחויות ואירועים במצרים ובסוריה 15-18 אפר', 18 באפריל 1973.

46 סימנים מעידים למלחמה - הערכה (לבקשת "אלגה"), מ/268, 11 במאי 1973.

1973 (כפי שטען, למשל, יואל בן-פורת במחקרו) או שמא רק האיצו את הכנותיהן הכלליות בלא שקיבלו החלטה קונקרטיה על חידוש האש (כפי שעולה מזיכרונות הרמטכ"ל שאזלי ושר החוץ ריאד, שאינם מתייחסים כלל לאפשרות חידוש האש במאי, או מזיכרונות גמסי, הגורס מפורשות כי בחודש מאי לא התקבלה החלטה על מלחמה).⁴⁷ עדויות סאדאת בנושא זה סותרות דברים אלה. מחד גיסא, הוא טוען בזיכרונותיו כי לא התכוון להתחיל במלחמה במאי, והמתיחות שיצר באביב באותה שנה הייתה חלק ממהלך ההונאה האסטרטגית שלו.⁴⁸ מאידך גיסא, בריאיון עיתונאי קבע כי התכוון לצאת למלחמה במאי אך נמנע מכך בסופו של דבר בשל פסגת ברזינייב-ניקסון, ומסיבות אחרות.⁴⁹ אישוש לכך ניתן בדברי אסד, לפיהם הביא לדחיית מועד פתיחת המלחמה מהאביב לסתיו בפגישתו עם סאדאת בבורג' אל-ערב.⁵⁰ עדות זו נתמכת גם בדברי קצינים מצרים כפי שעלו בשיחות עם גורמים ישראלים במהלך המשא ומתן לשלום בין שתי המדינות.⁵¹ ייתכן, מכל מקום, כי היו לפחות "מחשבות" מצריות ממשיות על יציאה למלחמה באביב, ואלה לא יצאו בסופו של דבר לפועל; בין היתר, בשל הערכה סורית ומצרית כי יחסי הכוחות הצבאיים והתנאים הפוליטיים ישתפרו לקראת הסתיו.

2. איכות המידע שסופק על ידי סוכנויות האיסוף השונות על ההכנות למלחמה במצרים ובסוריה - ביחס לתמונת ההתפתחויות כפי שהיא ידועה לנו בדיעבד - הייתה גבוהה, והמידע זרם בהיקפים גדולים, וברוב המקרים בפיגור זמן קצר בלבד לאחר התרחשות האירועים שעליהם דווח.

3. איכותה של הערכת יכולותיהן וכוונותיהן של מצרים וסוריה - ביחס לתמונה כפי שהיא ידועה לנו בדיעבד - הייתה נמוכה. הדברים בולטים במיוחד בכל האמור בהערכת כוונותיו של סאדאת, ויכולתו לממשן, שהיא הציר המרכזי עליו סבבה הערכת הסבירות למלחמה. **הפער שנפער באוקטובר 1972 בין החלטת סאדאת לצאת למלחמה באמצעים הזמינים**

El-Gamasy, *The October War*, p. 158 47

סאדאת, **סיפור חיי**, עמ' 182. 48

ריאיון סאדאת ל"אחבאר אל-יום", יולי 1974, יצא בלקט חצב באוגוסט 1974, מצוטט אצל: בן-פורת, **הפתעת מלחמת יום הכיפורים**, עמ' 461. 49

Seale, *Asad*, pp. 198-199 50

ריאיון עם אילן תהילה, 10 באוגוסט 1998. 51

לבין הערכת אמ"ן, שקבעה כי מצרים אינה רואה עצמה מסוגלת לצאת למלחמה בתנאים הקיימים, הלך והתרחב במהלך אפריל 1973, כאשר החלו להתבצע הכנות קונקרטיות למלחמה מבלי שהמידע המפורט עליהן הביא לשינוי בהערכת אמ"ן. כתוצאה מכך גם לא נבדקה האפשרות שאכן הייתה כוונה לצאת למלחמה, ושהמלחמה אמנם נדחתה אך לא בוטלה. הפער בין המידע ההתרעתי להערכות המרגיעות הצטמצם במהלך החודשים יוני, יולי ואוגוסט 1973, ונפער שוב, עד שיגיע לשיאו בימים שלפני המלחמה, בספטמבר ותחילת אוקטובר 1973.

חלק ג: אירועי ספטמבר עד 6 באוקטובר 1973

ההכנות

1 ביוני 1973: שר החוץ המצרי, מחמוד ריאד, מיידע את חוסיין מלך ירדן בדבר כוונת מצרים וסוריה לצאת למלחמה.⁵²

1 באוגוסט 1973: תחילת האימונים של חטיבת משגרי טק"ק סקאד ראשונה במצרים.⁵³

22-23 באוגוסט 1973: בפגישה סודית של המועצה העליונה המשותפת לכוחות המזוינים של מצרים וסוריה (שעל הקמתה סוכם בשיחות סאדאת-אסד באפריל 1973) באלכסנדריה, מוסכם להמליץ על שני מועדים אפשריים לפתיחת המלחמה: 11-7 בספטמבר 1973 ו-10-15 באוקטובר 1973. במהלך המפגש מתבצע תיאום תוכניות מבצעיות, כולל תוכניות הסתרה והונאה.⁵⁴

28-29 באוגוסט 1973: בשיחות בין סאדאת לאסד בדמשק, בהשתתפות שר ההגנה הסורי מוצטפא טלאס ומפקד חיל האוויר המצרי חוסני מובארק, מוחלט כי תאריך פתיחת המלחמה יהיה 6 באוקטובר 1973.⁵⁵

10-12 בספטמבר 1973: במפגש פסגה בין סאדאת, אסד והמלך חוסיין בקהיר מוכרז על חידוש היחסים הדיפלומטיים בין מצרים וסוריה לבין ירדן.⁵⁶

Riad, *The Struggle for peace in the Middle East*, p. 236 52

שאזלי, **חציית התעלה**, עמ' 144-145. 53

Seale, *Asad*, p. 194; 147-146 עמ' **חציית התעלה**, שאזלי, *El-Gamasy, The October War*, p. 194 54

ibid 55

ibid, pp. 200-201 56

13 בספטמבר 1973: בקרב אוויר בין מטוסים ישראליים לסוריים מופלים 13 מטוסי מיג-21 סוריים ומטוס ישראלי אחד.

16-22 בספטמבר 1973: בשיחות שמקיים הרמטכ"ל המצרי שאזלי עם מנהיגי אלג'יריה ומרוקו מלובנים פרטים לגבי כוחות משלוח ממדינות אלה. שאזלי מוסר על ההחלטה לצאת למלחמה מבלי לדווח את התאריך המתוכנן.⁵⁷

22 בספטמבר 1973: סאדאת ואסד מאשררים מול שרי המלחמה והרמטכ"לים בשתי המדינות, סופית, את ההחלטה לפתוח במלחמה ב-6 באוקטובר 1973. **נוהל הקרב בכוחות המצריים כבר מצוי בעיצומו.**

27 בספטמבר 1973: מצרים מבצעת גיוס מילואים, ה-23 במספר מאז תחילת השנה.⁵⁸

28 בספטמבר 1973: סאדאת נושא נאום ביום השנה השלישי למות גמאל עבד אל-נאצר, בלא להתייחס כמעט לסוגיית המלחמה.⁵⁹

30 בספטמבר 1973: בדיון של המועצה לביטחון לאומי שמכנס סאדאת, הוא מבהיר כי בכוונתו לצאת למלחמה אך נמנע מלמסור את התאריך המתוכנן לפתיחתה.⁶⁰ מצרים מכריזה על גיוס מילואים נוסף.⁶¹

1 באוקטובר 1973: סאדאת מוציא "הנחיה" לשר המלחמה, שבה הוא מגדיר את יעדה האסטרטגי של המלחמה: "**לערער על תורת-הביטחון הישראלית על-ידי ביצוע פעולה צבאית בהתאם לאפשרויות של הכוחות המזוינים במטרה להסב לאויב את האבדות הכבדות ביותר ולשכנע אותו שהמשך כיבושה של אדמתנו תובע מחיר שהוא גבוה מדי בשבילו, וכי על-כן תורת-הביטחון שלו - הואיל והיא מבוססת על הטלת-אימה פסיכולוגית, מדינית וצבאית - איננה מגן-פלדה שאין להבקיעו ואשר יוכל לגונן עליו היום או לעתיד לבוא.**"⁶²

בו ביום נפתח תרגיל הצליחה המצרי "תחריר 41", המשמש כיסוי להכנות למלחמה. המטה הכללי, בדומה לתרגילים קודמים, עובר לעבוד בחדר המבצעים

57 שאזלי, **חציית התעלה**, עמ' 147-149.

58 שאזלי, **חציית התעלה**, עמ' 150.

59 סאדאת, **סיפור חיי**, עמ' 185; שאזלי, **חציית התעלה**, עמ' 152.

60 El-Gamasy, *The October War*, pp. 160-161

61 שאזלי, **חציית התעלה**, עמ' 150.

62 "הנחיה מאת הנשיא סאדאת", בתוך: סאדאת, **סיפור חיי**, עמ' 250-252; אג"מ-מה"ד היסטוריה-צוות חקר אויב, **מלחמת יום הכיפורים, מצרים מטרות המלחמה ותכנית המתקפה**, אפריל 1981.

המלחמתי ("מרכז עשר"). פקודת היציאה למלחמה מועברת למפקדי הארמייה השנייה והארמייה השלישית. צוללות מצריות עם פקודות מלחמה חתומות יוצאות בדרכן לעמדות הקרב.⁶³

2 באוקטובר 1973: במטרה להסוות את יעד התכונה הצבאית מהסובייטים, נמסר לקצין הקישור הסובייטי במצרים כי ישראל מכינה מהלך צבאי נגד מצרים. מידע נוסף על התוכניות הישראליות כביכול נמסר לו גם ב-3-4 באוקטובר.⁶⁴

3 באוקטובר 1973: במפגש בין אסד לשר המלחמה המצרי, שיצא לדמשק, מוכרעת המחלוקת בין המצרים, שהיו מעוניינים כנראה בפתיחת המלחמה לקראת אור אחרון, לבין הסורים, שהעדיפו לפתוח במתקפה עם שחר. שעת ה"ש" למלחמה נקבעה ל-14:05. נדחית בקשה סורית לעכב את פתיחת המלחמה ב-48 שעות.⁶⁵ **נוהל הקרב בצבא הסורי כבר מתבצע ברמת הגדוד**, בליווי מאמצי הסתרה והונאה ברמה הטקטית. סאדאת מודיע לשגריר הסובייטי בקהיר כי מצרים וסוריה החליטו לצאת למלחמה.⁶⁶

4 באוקטובר 1973: אסד מודיע לשגריר הסובייטי בדמשק כי תאריך המלחמה הוא 6 אוקטובר.⁶⁷ בפגישה במשרד החוץ הסובייטי בשעות הערב מודיע שר החוץ אנדרי גרומיקו כי שעת ה"ש" לפתיחת המלחמה היא 14:00, בצהרי 6 באוקטובר, וכי ההנהגה הסובייטית (לא ברור אם הפוליטבירו בישיבתו השבועית באותו יום או ברז'נייב באופן אישי), החליטו לפתוח מייד במבצע פינוי של אזרחים סובייטים ממצרים ומסוריה. זאת, מתוך דאגה לחייהם וחרף המודעות לכך שפינוי חירום עלול להסגיר את כוונת המלחמה של מצרים וסוריה.⁶⁸ מתכנני המלחמה המצרים משוכנעים (בטעות) כי תחילת הפינוי באמצעות רכבת אווירית בשעות אחר הצהריים תהווה אינדיקציה ברורה לארה"ב ולישראל בדבר כוונותיהם לצאת למלחמה.⁶⁹ בניגוד למתוכנן, ועל פי הוראת שר התעופה, מתחילה חברת התעופה המצרית "איגיפט אייר" בביטול טיסות ושיגור מטוסי הנוסעים למקומות מקלט

63 שאזלי, **חציית התעלה**, עמ' 152-153;

64 שם, עמ' 154.

65 Seale, Asad, p. 200; שאזלי, **חציית התעלה**, עמ' 153-154.

66 סאדאת, **סיפור חיי**, עמ' 186.

67 שם.

68 Victor Israelyan, *Inside The Kremlin During the Yom Kippur War*, University park: Penn State Press, 1995, pp.1-3

69 El-Gamasy, *The October War*, p. 170; שאזלי, **חציית התעלה**, עמ' 155.

לקראת המלחמה. מחשש שהדבר ייתן אינדיקציה על תוכניות המלחמה, מורה שר המלחמה איסמאעיל לחברה, בבוקר 5 באוקטובר, לחזור לפעילות שגרה.⁷⁰

5 באוקטובר 1973: סיום פינוי האזרחים הסובייטים ממצרים ומסוריה; סאדאת מוציא "הנחיה אסטרטגית" סופית לשר המלחמה להוציא לפועל את תוכניות המלחמה.⁷¹

הידיעות

כבר לקראת סוף מאי 1973, זמן קצר לאחר שהגיעו לישראל הידיעות על ההחלטה לדחות את פתיחת המלחמה, מסר מקור איכותי אחד כי המלחמה תיזחה בחודשיים לפחות. המקור נימק זאת בצורך לשפר את כושר הלחימה, בדגש על הגנה אווירית בסוריה ובמצרים, ולהבטיח את כושר העמידה של הצבא (חלפים) והמשק האזרחי בתנאי לחימה ממושכים. מקורות אחרים, בעלי נגישות טובה פחות, מסרו במהלך יוני ויולי 1973 על אפשרות חידוש האש ביוני (תוך שימוש בתמרון כבסיס להסתרת ההכנות למלחמה), אמצע יולי (תוך כדי יציאה למלחמה מתרגיל) ובסוף יולי-תחילת אוגוסט, אוגוסט או ספטמבר. ב-12 ביוני מסר המקור הנגיש ביותר כי סאדאת מסר לאסד על כוונה מצרית לפתוח במלחמה בסוף ספטמבר-תחילת אוקטובר 1973.⁷²

תהליך ההכנות הקונקרטיות לקראת מלחמה בסתיו התחיל עם עיבוי מערך ההגנה האווירית הסורי מול רמת הגולן במהלך אוגוסט 1973. תגבור המערך הסורי צבר תנופה מסוף אוגוסט, זמן קצר לאחר קבלת ההחלטה לצאת למלחמה ב-6 באוקטובר. מאז החל לזרום מידע התרעתי איכותי ובכמות גדולה, ו"נפחו" ו"עוצמתו" הלכו וגדלו ככל שהתקרב מועד המלחמה וככל שהתרבו ההכנות הקונקרטיות לפתוח באש. **עם מרכיבי המידע שהתקבל לקראת המלחמה נכללים:**

1. **מועדי המלחמה:** בתחילת ספטמבר חזר המקור הנגיש על אזהרתו כי סאדאת מדבר על חידוש הלחימה לקראת סוף 1973, תוך שציון כי הוא שומר עתה על יתר סודיות. לקראת סוף ספטמבר (לאחר קביעת תאריך המלחמה), החלו להגיע התרעות קונקרטיות בקצב גובר. במסגרת זו:
 - א. ב-26 בספטמבר, המקור שמסר מידע איכותי על הכנות המלחמה באפריל-מאי 1973 העביר התרעה שלפיה המצרים מתכוונים לפתוח

70 El-Gamasy, *The October War*, p. 179; שאזלי, **חציית התעלה**, עמ' 155.

71 סאדאת, **סיפור חיי**, עמ' 253.

72 כאמור, על פי המקורות המצריים והסוריים, ההכרעה על מועד המלחמה הזה נפלה רק בסוף אוגוסט 1973.

באש ולצלוח את התעלה בעיתוי קרוב. המקור חזר על האזהרה ב־30 בספטמבר, תוך שציין באופן כללי קידום כוחות לשטחי ריכוז בגזרת התעלה והוראה ליחידות החת"מ (חיל התותחנים) לסיים את אימוניהן עד לסוף ספטמבר.

ב. ב־25 בספטמבר נפגשה ראש הממשלה גולדה מאיר עם המלך חוסיין, ביוזמתו של המלך. חוסיין ציין כי הצבא הסורי נמצא בהיערכות התקפית ובעמדת זינוק ("pre jumping posituon"), וכי צבאות מצרים וסוריה מתואמים זה עם זה. לשאלת ראש הממשלה האם סוריה תצא למלחמה לבדה, השיב המלך בשלילה. הדרג הבכיר במחלקת המחקר עודכן בנושא, ובהמשך זרם המידע מירדן במקביל גם בצינורות מודיעיניים.

ג. ב־29 בספטמבר העביר גורם מודיעין אמריקני את תוכניות המלחמה הסוריות. על פי המידע שנמסר, אמורות ההכנות הסוריות למלחמה להסתיים עד לסוף ספטמבר.

ד. ב־30 בספטמבר התריע מקור שנחשב אמין כי ב־1 באוקטובר יתחיל מבצע התקפה שגם הסורים יהיו שותפים לו. בתגובה לתדרוך חוזר, חזר המקור (2 באוקטובר) על התרעתו, אף כי בצורה בהירה פחות, שכן ציין כי המבצע יתחיל כתרגיל ויהפוך למתקפה אם ישראל תבצע מהלכים שיספקו לצד הערבי אמתלה לתקוף אותה.

ה. ב־5 באוקטובר 1973 בשעה 17:15, כ־21 שעות לפני פרוץ הקרבנות, התקבל מידע סיגינטי, שבו דיווח גורם דיפלומטי ערבי בעל נגישות במוסקבה, על בסיס מידע **ממקורות סובייטיים**, כי מהלך הפינוי הסובייטי שהחל ביממה הקודמת נבע מכך שלקרמלין נמסר כי סוריה ומצרים מתכוונות לצאת למלחמה.

ו. ב־4 באוקטובר התריע המקור הנגיש ביותר, "המלאך", על המלחמה, ואחר כך, במפגש עם ראש המוסד צבי זמיר (5 באוקטובר) מסר כי מצרים תתקוף, בהתאם לפרטי התוכנית המוכרת, למחרת (6 באוקטובר) עם שקיעת החמה. זמיר מדווח טלפונית לראש אמ"ן ב־6 באוקטובר, בשעה 02:55, והידיעה מועברת מיידית לגורמי המחקר.⁷³

73 ריאיון עם צבי זמיר, 13 באוגוסט 1998; ריאיון עם צבי זמיר, 19 באוגוסט 1998; ענף 6, **לקט מודיעין בהול-צבאי**, 6 באוקטובר 1973.

2. **תוכניות המלחמה:** בהשוואה למידע שהגיע באפריל-מאי 1973 בסוגיית תוכניות המלחמה, תרומת האיסוף במהלך ספטמבר-אוקטובר 1973 הייתה מועטה ובלאחידושים משמעותיים. זאת, כפועל יוצא מכך שתוכניות המלחמה שהיו קיימות **כבר במאי** נותרו בבסיסן בעינן, ועברו רק תיקונים עד לפרוץ המלחמה באוקטובר.⁷⁴ **ואלה התרומות שבלטו במיוחד:**

א. המידע שהגיע בבוקר 6 באוקטובר 1973 מהגורם שנתן את ההתרעה הסופית על המלחמה, ואשר כלל את תוכנית המלחמה המצרית המעודכנת; מטרת המלחמה הוגדרה כיבוש הגדה המזרחית של תעלת סואץ תוך מאמץ לתפיסת שטח בעומק כ-10 ק"מ, כאשר בשלב ראשון אין כוונה להגיע למעברים. על פי מידע זה, הייתה המתקפה אמורה להיפתח בהרעשה ארטילרית ובתקיפות אוויריות בסיני, ולאחר מכן בצליחה מסיבית של התעלה. המקור "שגה" רק באשר לשעת ה"ש"ש; הוא מסר על שעת ה"ש" המקורית, שקיעת החמה, שכן בהיעדר קשר עם מקורותיו לא עודכן באשר להחלטה מ-3 באוקטובר בדבר הקדמת המועד לצהרי היום.⁷⁵

ב. דיווח שהתקבל ב-29 בספטמבר 1973 מגורם מודיעיני אמריקני, ואשר כלל את תוכנית המלחמה המעודכנת של סוריה, לרבות השוואה לתוכנית המלחמה ממאי; במוקד התוכנית עמדה בשלב הראשון מתקפה באמצעות שלוש דיוויזיות חי"ר (5, 7 ו-9), ובשלב השני מתקפת שריון באמצעות דיוויזיית הטנקים 1 לכיוון גשר בנות יעקב, ודיוויזיית הטנקים 3, שתתקוף דרך דיוויזיה 7 לכיוון ווסט.

3. **אמל"ח:** המידע הרלוונטי להיתכנות המלחמה נוגע לאותם אמצעי הלחימה שהשגתם נחשבה עדיין, בראיית המחקר, תנאי מבחינת המצרים ליציאה למלחמה. בהקשר זה בולט לקט ענף 6 שקבע באוגוסט 1973, על סמך ידיעות שונות, כי "עולה בהרבה הסבירות" כי חטיבת משגרי טק"ק סקאד "כבר נמצאת במצרים".⁷⁶

4. **סימנים מעידים:** סימנים מעידים לקראת המתקפה החלו להצטבר כבר במהלך אוגוסט 1973, עם עיבוי מערך ההגנה האווירית הסורי בקו החזית

74 אג"מ-מ"ד-היסטוריה-צוות חקר אויב, **מלחמת יום הכיפורים: מצרים מטרת המלחמה ותוכנית ההתקפה** (שמור), אפריל 1981, עמ' 39.

75 ענף 6, לקט מודיעין מיידי-צבאי, **תוכנית מצרית סורית לחדש לחימה**, 6 באוקטובר 1973, שעה 13:45.

76 ענף 6, **לקט מודיעין 229/73**, 26 באוגוסט 1973.

בגולן. מראשית ספטמבר, עם תחילת תגבור המערך הקרקעי הסורי בחזית הגולן, גדל במהירות מצבור הסימנים המעידים בחזית זו, ומהשבוע האחרון של ספטמבר, כאשר התחיל ריכוז הכוחות המצרי לקראת הצליחה, הואץ קצב הצטברות הסימנים המעידים גם ביחס לחזית התעלה.

נציין להלן את הנקודות העיקריות:

בגזרת סוריה:

1. ממצאי תצ"א מגיחות צילום אוויר בחזית הגולן (3, 11 ו-24 בספטמבר) העלו תגבור עקבי של המערך הסורי ברצועת ההגנה הראשונה. **מתחילת ספטמבר הלך מערך הטק"א הסורי והתרכז מהעומק בשטחי הגולן הסורי.** ב-24 בספטמבר התאשר "שצבא הסורי ערוך במערך חירום מלא בחזית", וייתכן שגם הקו השני, שבו אמורות להיערך שתי דיוויזיות השריון, נתפס, לפחות באופן חלקי.⁷⁷ ב-2 באוקטובר זוהה קידום גדוד הגישור המטכ"לי והחטיבה המשורינת 47 לכיוון החזית. ממידע קודם היה ידוע כי במסגרת תוכנית המתקפה הסורית, החטיבה המשורינת 47 (שנועדה בשגרה להגנה על המשטר באזור חומס וחמה) אמורה להסתפח לדיוויזיה 5.
2. מפענוח תצ"א ב-5 באוקטובר אחר הצהריים עלה, כי רצועת ההגנה הראשונה ועורפה בחזית רמת הגולן תוגברו בגדודי חת"מ נוספים. **התברר כי כמעט כל החת"מ הבינוני ערוך בעמדות קדמיות, קילומטרים ספורים מהגבול, בטווחים המכסים את כל רמת הגולן וחלק מהגליל.** במקביל, נערכו יחידות שריון וחי"ר בקרבת קו המוצבים הקדמי.⁷⁸
3. אותר קידום, בדממת אלחוט, של מטוסי הפצצה סוחוי-7 משדה תעופה מרוחק בעומק סוריה לשדה התעופה הקדמי בליי. לפחות תשעה מטוסים קודמו ב-28 בספטמבר, ובין 14 ל-18 מטוסים (ייתכן מדגם סוחוי-20) קודמו ב-2 באוקטובר. כמו כן הועברה ב-28 בספטמבר טייסת מטוסי מיג-21 משדה התעופה צ'מיר לשדה התעופה סייקל.⁷⁹ בתחום היבשתי והאווירי, מדובר בהתפתחויות שהוגדרו מראש כסימנים מעידים מובהקים, מהרמה העליונה, למלחמה.

77 ענף 5, לקט מודיעין מידי-צבאי, 4 בספטמבר 1973; ענף 5, לקט מודיעין מידי-צבאי, 11 בספטמבר 1973; ענף 5, לקט מודיעין מידי-צבאי, 24 בספטמבר 1973.

78 ענף 5, לקט מודיעין מידי-צבאי, 6 באוקטובר 1973.

79 מחמ"ן, לקט מודיעין מידי-אוויר מס' 49.

4. התקבל מידע (29 בספטמבר) שלפיו כל ההכנות הסוריות למלחמה אמורות להסתיים עד לסוף ספטמבר. נמסר כי כבר הועברו תדריכים לקראת מלחמה עד לרמת המח"ט, וכי בערי סוריה, כולל דמשק, ניתנו פקודות הכנה להגנה אזרחית.
5. אותרה (3 באוקטובר) הגעתה במפתיע של משלחת בכירים מצרים לסוריה. בדיעבד התברר, כי היה זה שר המלחמה המצרי שבמהלך ביקורו באותו יום קבע את שעת ה"ש" לפתיחת המלחמה ל-14:00.

בגזרת מצרים:

1. החל ב-24 בספטמבר 1973 זוהה קידום כוחות מסיבי לעבר קו החזית בגזרת התעלה. בהקשר זה בלטה במיוחד (2-4 באוקטובר) העברת 1,500 טון תחמושת לכוחות בגזרה הצפונית של פיקוד ים סוף.⁸⁰ מממצאי גיחת צילום אוויר (4 באוקטובר) עלה שהמצרים "תפסו מערך חירום מלא במרחב התעלה, הגדול בהיקפו מכל היערכות המוכרת לנו מהעבר".⁸¹
2. שופרו (מאז אמצע ספטמבר) 70 מ-85 הירידות למים בגזרת ג'ניפה-סואץ.⁸²
3. נמסר (30 בספטמבר) כי יחידות החת"מ המצריות הצטוו לסיים את אימוני הירי עד לסוף ספטמבר, כי נדחו בחינות ל-8,000 קצינים מצרים, כי ניתנו (סוף ספטמבר) תדריכים מיוחדים, שבסיומם נמסר כי החל מהתדריך יפעל כל אחד מהמפקדים לפי שיקוליו, כי התבצעו קריאות מילואים, וכי שדה התעופה הבינלאומי בקהיר התרוקן ממטוסים אזרחיים ונסגר לשלוש שעות (30 בספטמבר).
4. מאז תחילת אוקטובר, התקבל מספר רב של ידיעות לפיהן הצטוו קצינים ביחידות שונות להתייצב ולקבל הוראות חתומות בסיווג סודי ביותר.
5. אותרה (1 באוקטובר) הגעתן של משחתות מצריות לנמל עדן.
6. ביומיים שלפני המלחמה נמסר כי במצרים הופסקו קורסים בחיל האוויר ובהגנה האווירית; מפקדי חטיבות אוויריות הצטוו להימצא אישית במרכזי המבצעים החל מאור ראשון של 5 באוקטובר; בוצעה החלפה בלתי

80 ענף 5+6 בתיאום מחמ"ן, לקט מודיעיני מייד-צבאי, 2 באוקטובר 1973, שעה 17:00.

81 ענף 5+6+3 מחמ"ן אויר + מחמ"ן ים, לקט מודיעיני מייד-צבאי, כוננות ופעילות בסוריה ובמצרים נכון ל-051000 אוקטובר [5 באוקטובר, שעה 10:00].

82 ענף 5+6+3 מחמ"ן אויר + מחמ"ן ים, לקט מודיעין מייד-צבאי, כוננות ופעילות בסוריה ובמצרים - נכון ל-051000 אוקטובר [5 באוקטובר, שעה 10:00].

שגרתית של תדרי קודים ותדרי קרקע-אוויר, ונערכו בדיקות בתדירות גבוהה מהרגיל של קווי טלפון מבצעיים; ניתנה הוראה בחיל הים לצבוע חלונות מבנים וכנראה גם פנסי מכוניות בצבעי האפלה; והותר לחיילים - או שהם אף קיבלו הנחיה - שלא לצום בחודש הרמדאן. כמו כן אותרה העברת 17 מטוסי הדרכה מבסיסים מבצעיים לבסיס אחסנה.⁸³

הפעילות הסובייטית:

1. החל ב־4 באוקטובר לפנות ערב אותרו הכנות לפינוי ולאחר מכן תהליך פינוי בהול של משפחות המומחים הסובייטים וחלק מהמומחים עצמם, קודם מסוריה ואחר כך ממצרים. הפינוי הושלם במהלך 5 באוקטובר.
2. באותו יום עזבו גם רוב אוניות הצי הסובייטי את נמלי מצרים.⁸⁴
3. מידע סיגינטי טוב, שהתקבל כאמור ב־5 באוקטובר הסביר, כאמור, את הפינוי בכוונה סורית-מצרית לצאת למלחמה.

ההערכות

לאורך כל תקופת המתיחות ועד לפרוץ המלחמה נקבעה הסבירות למלחמה על בסיס הערכת הכוונות המצריות, כאשר ההנחה (הנכונה) הייתה שסוריה לא תיזום מהלך עצמי אלא תצטרף למהלך המצרי. בנסיבות אלה, אף שגם הפעם, בדומה לאירועי אפריל-מאי 1973, הערכת אמ"ן את כוונות הסורים הייתה נחרצת פחות והעלתה אפשרות שסוריה מכינה פעולה צבאית - משקל ההערכה הסורית בהערכה הכוללת לגבי האפשרות למלחמה היה קטן יחסית. האפשרות כי מצרים עומדת לצאת למלחמה כלל לא עלתה על הפרק בהערכות אמ"ן עד 5 באוקטובר. אז היא עלתה לראשונה על הפרק, אולם סבירותה הוגדרה נמוכה.⁸⁵ ובאופן קונקרטי כלהלן:

לגבי מצרים:

בהערכת הכוונות הייתה נטייה להתעלם מהידיעות השונות, בחלקן ממקורות טובים, שהגיעו במהלך יוני-ספטמבר 1973, ואשר המשיכו להתריע על כוונה

83 ש.ם.

84 תז"ק 1750: 4 אוקטובר; תז"ק 2255 4 אוקטובר 19; ענף 3+5 לקט מודיעין בהול-צבאי, **כוונות ופעילות בסוריה ובמצרים - נכון ל-051000 אוקטובר.**

85 ריאיון עם רמ"ח מחקר, תא"ל (במיל) אריה שלו, 27 באוגוסט 1998.

מצרית לצאת למלחמה.⁸⁶ בכיר המקורות, שנהג להפריד בדיווחיו בין מידע לבין הערכותיו האישיות, ואשר מסר את המידע ההתרעתי לגבי כוונה לפתוח במלחמה בסוף ספטמבר-תחילת אוקטובר 1973, אמנם פיקפק אף הוא בהערכותיו האישיות עד לערב המלחמה ברצינות כוונותיו של סאדאת; אולם קשה לראות בכך הקשר הכולל הצדקה "סבירה" להתעלמות מהחומר. גם כאשר נמסר על שיפור משמעותי בכושר המצרי להתמודד עם העליונות האווירית הישראלית באמצעות קליטת חטיבת משגרי טק"ק סקאד, לא הייתה התייחסות לכך ששינוי כזה עשוי להשליך על החלטה מצרית לצאת למלחמה.⁸⁷

כאשר לקראת סוף ספטמבר 1973 התחילו להצטבר סימנים מעידים בחזית המצרית (העלאת כוננות, קידום כוחות), ההסבר להם היה "החששות המצריים מפני פעילות התקפית אווירית ישראלית, הקיימים מאז הקרב האווירי ב-13 ספט' [...] [אשר] הוגברו עקב יום השנה השלישי למותו של גמאל עבדול נאצר (28 ספט') ויתכן מפאת חג הרמדאן, כפי שארע בעבר בעתות חגים".⁸⁸

כל סימן התרעתי הוכפף, מלכתחילה, לתרגיל "תחריר 41". כך דיווח המחקר ב-30 בספטמבר: "ב-1-7 אוקטובר 1973 עומד להערך תרגיל מפקדות בינארועי רחב מימדים בנושא כיבוש סיני... עקב התרגיל תועלה (החל מה-1 לאוקטובר) הכוננות לעליונה ביחידות חה"א ובכל היחידות המשתתפות. כזכור הגיעו ידיעות בדבר קידומה של דיביזיה מאזור קהיר למרחב התעלה, ודיווחים נוספים על תנועת שיירות... (לרבות ציוד צליחה?)... מהידיעות אודות התרגיל הצפוי וקריאת חיילי מילואים לפרק זמן מוגבל מתברר, אפוא, כי קידום הכוחות והכנות אחרות הנעשות, או שתעשינה בימים הקרובים, כגון: השלמת ביצורים, גיוס סד"גים [סירות דיג] אזרחיים ובדיקות כשרות מבצעית של היחידות, שלכאורה ניתן לראותם בהיבט התרעתי, קשורים למעשה בתרגיל בלבד".⁸⁹

גם בהמשך דבק אמ"ן בהסבר עקבי ויחיד, לפיו מהלכי ההתכוננות המצריים למלחמה לא היו אלא היערכות לתרגיל "תחריר 41". כך, למשל, הידיעה על העברת 1,500 טון תחמושת חיה לגזרת ים סוף נקשרה לאפשרות שמדובר בתרגול המערך האפסנאי.⁹⁰ פעילות אינטנסיבית לשיפור הירידות לתעלה בגזרת ארמייה

86 [מקור] 26 בספטמבר 1973. ככל הידוע, הידיעה לא דווחה במסמכי אמ"ן.

87 ענף 6, לקט מודיעין 229.73, 26 באוגוסט 1973.

88 ענף 6, לקט מודיעין מידי-צבאי, 29 בספטמבר 1973.

89 ענף 6, לקט מודיעין 257/73, 30 בספטמבר 1973.

90 ענף 5 + 6 בתיאום מחמ"ג, לקט מודיעין מידי-צבאי, 2 באוקטובר 1973, שעה 17:00.

2 וארמייה 3, עליה דווח ב־2 באוקטובר, תוארה כ"התעוררות" בנושא, המתבצעת "במסגרת התרגיל הבינזורעי המתבצע עתה בצבא המצרי".⁹¹

ככל הידוע, לא ניתן בפרסומים כל ביטוי לסדרה של ידיעות בלתי שגרתיות, כדוגמת פקודות לשלוח קצינים לקחת חומר סודי ביותר ופקודות חתומות בשבוע שלפני המלחמה, או הוראות שונות בעלות ערך מבצעי אשר אינן נושאות את כותרת התרגיל. לא היה גם ניסיון להתמודד, בכתובים, עם נפח התקשורת הדל שאפיין את "תחריר 41", בניגוד לתרגילים דומים בעבר.

ניכרת הבלטה, הן במסמכים והן בהערכות בעל פה, של חומר ההונאה המצרי, ולפיו המוכנות המלחמתיות קשורה לתרגיל בלבד. כך, לדוגמה, נקבע ב־2 באוקטובר כי "באישור השתתפותם של קצינים בעליה לרגל למכה באמצע אוקטובר (לקראת סוף הרמדאן) יש כדי להעיד, שבשלב זה נמשכת 'שגרת החיים' בצבא המצרי".⁹²

ב־5 אוקטובר 1973, ביממה שלפני המלחמה, כאשר כבר קשה היה לתלות את רמת המוכנות המצרית החריגה ביותר בתרגיל בלבד, היא הוסברה ב"חששות מצריים מפני כוונה ישראלית לנצל את התרגיל ואת חג ה'רמדאן' לפעולה אווירית התקפית. חששות אלה גברו לקראת בוקר ה־5 אוק' 73, כנראה בעקבות גיחות הצילום שערכו מטוסינו אתמול 4 אוק' בגזרת התעלה, בדומה לגיחות שהיו ב־3 אוק'". לראשונה אמנם הועלתה האפשרות כי תפיסת מערך החירום בתעלה עשויה להצביע על יוזמה התקפית, אולם הסבירות להתממשותה הוגדרה נמוכה.⁹³

לגבי סוריה:

הפרשנות למניעים הסוריים לתגבור המערך מול רמת הגולן, החל בראשית ספטמבר 1973, היא דו־משמעית: מחד גיסא, התגבור הוסבר "בסבירות גבוהה" בחשש מפני מהלך צבאי ישראלי מסיבות שונות - בתגובה לפעילות חבלנית עוינת ברמת הגולן, או בתקיפת המשך ישראלית לאחר קרב האוויר ב־13 בספטמבר. מאידך גיסא, לצד ההערכה שמדובר במערך הגנתי, הודגש גם הפוטנציאל ההתקפי הכרוך במערך מתוגבר ש"מקל גם על יוזמה אם הסורים יחליטו ללכת על כך".⁹⁴

91 ענף 1 (בתיאום עם 6), **לקט מודיעין מס' 24/73**, סימוכין 588.012, 2 באוקטובר 1973. הלקט מופיע בסוף נספח 4 להלן.

92 ענף 5+6 בתיאום מחמ"נ, **לקט מודיעין מיידי-צבאי**, 2 באוקטובר 1973, שעה 17:00.

93 ענף 3+5+6 + מחמ"נ אויר + מחמ"נ ים, **לקט מודיעין מיידי-צבאי**, **כוננות ופעילות בסוריה ובמצרים - נכון ל־051000 אוקטובר** [5 באוקטובר 1973, שעה 10:00].

94 ענף 5, **לקט מודיעין מיידי-צבאי**, 24 בספטמבר 1973.

המידע על תוכני פגישת ראש הממשלה עם המלך חוסיין לא קיבל כל ביטוי, ישיר או עקיף, בדיווחים ולא השפיע על ההערכה. בדיונים מצומצמים בדרג בכיר, ראש אמ"ן ורמ"ח מחקר הקלו ראש בדברים ובמשמעותם. גם התייחסותו של המלך לנושא התיאום בין צבאות מצרים וסוריה לא הוזכר ולא זכה להתייחסות.

בלילה שבין 30 בספטמבר ל-1 באוקטובר החליט ראש ענף 5, על דעת עצמו, לדווח לקמ"ן פיקוד הצפון על הידיעה ממקור מוסד"ן, לפיה מלחמה עלולה לפרוץ כבר למחרת. הפיקוד נכנס לכוננות. מלחמה לא פרצה, ורע"ן 5 ננזף על ידי רמ"ח המחקר.

לצד פרסום מחודש ב-2 באוקטובר של תוכנית המתקפה הסורית, כפי שנמסרה מהאמריקנים, נמסרה גם ההערכה כי ביצוע התוכנית "עתה ובטווח הזמן הקרוב אינו סביר".⁹⁵ המסמך פותח באמירה לפיה "בידינו ידיעה, כי מסוף ספט' 73 צפויה מתקפה רבת-סורית לכיבוש רמת הגולן בה תשתתפה כל 5 הדיביזיות, שתוזנקה ממערכי החירום שלהן. תכנית המתקפה נראית לנו כמשקפת תכנית אב מבצעית סורית, שהסורים אף התאמנו לפיה במשך השנה. אולם ביצועה עתה ובטווח קרוב אינו סביר להערכתנו". המסמך ציין, כי "הצבא הסורי ערוך עתה במרחב החזית במערך חירום מלא", אולם קבע כי אף שלפי הדוקטרינה הסובייטית מערך כזה מאפשר מעבר להתקפה, "מודעים לדעתנו הסורים להעדר תנאים צבאיים ומדיניים לפתיחה" במתקפה כזו; "הם רחוקים מלהעריך כי ביכולתם לבצע לבדם מתקפה... אין סימן כי מצרים מוכנה בשלב זה לחדש הלחימה... ואין נסיבות פנימיות או חיצוניות הדוחפות למתקפה (להבדיל מתגובה על מפלת ה-13 ספט)".

החל ב-2 באוקטובר הסתמנה נטייה מסוימת להקל במידע ההתרעתי לגבי סוריה. כך ידיעה ממקור טוב, שמסרה על ריכוזים סוריים חסרי תקדים באזור הגבול ועל קצינים סורים המעלים אפשרות של עימות צבאי עם ישראל, לא מצאה כל ביטוי בכתובים.⁹⁶ ב-2 באוקטובר, לאחר שזוהה קידום חטיבה 47, גדוד טנקי גישור ומטוסי סוחוי-7 לכיוון החזית, נקבע: "הצבא הסורי ממשיך לרכז כוחות לעבר מרחב החזית - דמשק. במקביל נוקטים הסורים בפעילות מדינית והסברתית ממנה משתמעת מגמה להציג עצמם כקרובן אפשרי לתוקפנות ישראלית. **על רקע זה עומדת בעינה הערכתנו, כי מגמתה העיקרית של היערכות החירום במרחב החזית היא הגנתית**".⁹⁷ למחרת הודגש כי המאמץ הסורי מכווון להרתעה בשל חששות

95 ענף 5, **סקירת מודיעין מיוחדת 104/73**, "תכנית סורית לכיבוש רמת הגולן - הערכה" 2 באוקטובר 1973.

96 [מקור] 2 באוקטובר 1973.

97 ענף 5 + 6 בתאום מחמ"נ, **לקט מודיעין מיידי-צבאי**, 2 באוקטובר 1973, שעה 17:00.

מפעולה ישראלית, וכי "התחלת ניצול מדיני של המתיחות בגבול מעידה על ניסיון סורי להפיק מכך תועלת מדינית בזירה הבינ"ל".⁹⁸ ב-5 באוקטובר, חרף ציון העובדה כי "בפעילות הצבאית הסורית בלטה מגמה לסיום הכנות שונות לקראת ה-5 ו-6 אוקטובר 73", נקבע גם כי "אין שנוי בהערכתנו, כי הצעדים הסוריים נובעים מחשש, שאף גבר ביממה האחרונה, מפני פעולה ישראלית".⁹⁹

לגבי הפינוי הסובייטי:

הפרשנות הראשונית לגבי הפינוי ב-5 באוקטובר לפנות בוקר הקנתה עדיפות לאפשרות שמדובר בהחלטה סורית לסלק את הסובייטים, כפי שעשתה מצרים ביולי 1972, אך ציינה גם אפשרות של קיום הערכה/ידיעה של ברה"מ כי צפויה התלקחות מלחמתית; אפשרות שתזכה לחיזוק אם אכן יאומת שמדובר בפינוי גם ממצרים.¹⁰⁰

במהלך יום 5 באוקטובר, ההסבר העיקרי לפינוי היה "חששות סובייטיים שצפויה יוזמה צבאית מצרית-סורית נגד ישראל". לכך הוסיף המעריך: "כאמור אנו מעריכים סבירותה של פעולה יזומה כזו כנמוכה".¹⁰¹

גם לאחר קבלת המידע הסיגינטי שהסביר את הפינוי בהכנות ערביות למלחמה, נותר בעינו ההסבר, אף כי הוקנתה לו סבירות פחותה, לפיו הפינוי בא ביוזמה ערבית בשל משבר בין מצרים וסוריה לבין ברה"מ על רקע התנגדות סובייטית להכנות צבאיות ערביות למלחמה.¹⁰²

להמחשת הכישלון ההערכתי נודעת חשיבות מיוחדת ללקט שפרסמה חטיבת המחקר בבוקר 5 באוקטובר, כיממה לפני פרוץ הקרבות, שציטוטים ממנו כבר הובאו לעיל, ואשר התייחס במשולב לכוננות ולפעילות בסוריה ובמצרים. הלקט פותח בדיווח ארוך ופרטני של הפעילות בשתי המדינות, דיווח הכולל, למיטב הבנתנו, כמעט את כל הסימנים המעידים המרכזיים שהוגדרו מראש כמתריעים על הכנות למלחמה. עם זאת, הוא נחתם בשלושה סעיפי הערכה בעלי אופי נחרץ:

1. סעיף 40: "למרות שעצם תפיסת מערך החירום בחזית התעלה, טומן בחובו

98 ענף 5+6 בתאום מחמ"נ, לקט מודיעין מיידי-צבאי, 3 באוקטובר 1973.

99 ענף 5+6+3 + מחמ"נ אויר + מחמ"נ ים, לקט מודיעין מיידי-צבאי, כוננות ופעילות בסוריה והמצרים - נכון ל-051000 אוקטובר 73.

100 ענף 3+5, לקט מודיעין בהול-צבאי, 5 באוקטובר 1973, שעה 02:40.

101 ענף 5+6+3 + מחמ"נ אויר + מחמ"נ ים, לקט מודיעין מיידי-צבאי, כוננות ופעילות בסוריה והמצרים - נכון ל-051000 אוקטובר.

102 ענף 3+5 (בתיאום מחמ"נ אויר), לקט מודיעין מיידי-מדיני, 6 באוקטובר 1973, שעה 06:35.

לכאורה סימנים מעידים ליוזמה התקפית, הרי לפי מיטב הערכתנו לא חל שום שינוי בהערכת המצרים את יחסי הכוחות בינם לבין כוחות צה"ל. אי לכך, הסבירות שהמצרים מתכוונים לחדש את הלחימה היא נמוכה."

2. סעיף 41: **"אין שינוי בהערכתנו, כי הצעדים הסוריים נובעים מחשש, שאף גבר ביממה האחרונה, מפני פעולה ישראלית. סבירותה של פעולה עצמאית (ללא מצרים) נשארת נמוכה..."**

3. סעיף 43: הגעת המטוסים הסובייטיים "הן לסוריה והן למצרים ועזיבת כלי השיט את נמלי מצרים מעלה את האפשרות, כי פינוי המשפחות מסוריה אינו נובע ממתרחקות בין הסורים לסובייטים, אלא מחששות סובייטיים שצפויה יוזמה צבאית מצרית-סורית נגד ישראל. **כאמור, אנו מעריכים סבירותה של יוזמה כזו כנמוכה"**.¹⁰³

חשוב לציין, כי קו הערכה זה נשמר באדיקות גם בדיווחים שהועברו לדרג המדיני בעל פה. כך לדוגמה, בדיון עם ראש הממשלה, שר הביטחון והרמטכ"ל ב-3 באוקטובר, לאחר שסקר את בניין המערך המצרי והסורי, קבע ראש מחלקת המחקר אריה שלו, שהחליף את אלי זעירא שחלה, כי "מבחינה מבצעית הם יכולים, באמצעות מערך זה, ללכת בהחלט למתקפה".

עם זאת, את הדגש הוא שם בהערכה לפיה מדובר ב"מערך חירום" בסוריה וב"תרגיל" במצרים: "לפי מיטב ידיעתי ודעתי, על בסיס תחושה של הרבה חומר שיש לנו מהימים האחרונים - מצרים מעריכה שאינה יכולה עדיין ללכת למלחמה... היא הייתה הולכת... אבל מעריכה שהיא אינה יכולה עדיין... זה בא מתוך יכולת לדעת ותחושה על דברים שהם עצמם חשובים. על כן, אפשרות של מלחמה משותפת מצרית-סורית, אינה נראית לי סבירה...". לגבי מצרים, "אני יוצא מהנחה שזה ביסודו של דבר תרגיל. בעשרה בחודש [אוקטובר] כבר משחררים שם מילואים... לגבי מצרים - אין הרבה חריגים... אם מצרים היתה מוכנה ללכת למלחמה - אני חושב שסוריה היתה מצטרפת... אני חושב שהמערך הסורי נבנה בעיקר בגלל חששות שהיו להם, שחששו מתגובה שלנו..."¹⁰⁴

בהתייעצות בלשכת שר הביטחון בבוקר 5 באוקטובר ביטא לראשונה ראש אמ"ן אלי זעירא, בעיקר בעקבות הפינוי הסובייטי, מידה של ספק בתקפות הערכתנו

103 ענף 5+6 בתיאום מחמ"נ, **לקט מודיעין מידי-צבאי**, 2 באוקטובר 1973, שעה 17:00.

104 מתוך פרוטוקול הדיון, אצל: ועדת אגרנט, **דין וחשבון חלקי נוסף**, עמ' 17, 74.

הבסיסית בדבר "תרגיל" במצרים "וכוננות הגנתית" הנובעת מחרדה בסוריה. אולם הוא עדיין היה רחוק מהערכה לפיה המלחמה בפתח. לטענתו, "אילו הרוסים לא היו עושים שום דבר - הסימנים מעידים שהמצרים והסורים לא הולכים לתקוף, אלא נמצאים במצב של חרדה מאתנו, ואנחנו עשינו לאחרונה סדרת דברים שיכולים להקנות להם חרדה... אבל הנושא הסובייטי הוא בהחלט דבר לגמרי חדש". זעירא הציג שלוש אפשרויות: "הרוסים יודעים שהמצרים והסורים הולכים לתקוף [...]. הרוסים באמת בתמים חוששים שאנחנו הולכים לתקוף", ומשהו הקשור "בענייני פנים... איזה חיכוך במשהו שאנחנו לא יודעים אותו". בשורה התחתונה הוא קבע: "אם כי בהערכה הבסיסית אני לא רואה שינוי, אני לא רואה לא מצרים ולא סורים תוקפים, למרות התרגיל הסורי, אבל זה מכניס לי ספק ובהחלט מוצדק לעשות כל מה שהרמטכ"ל דיבר עליו" (הכרזת מצב כוננות ג' וכו').¹⁰⁵

בהתייעצות נוספת, ב-5 באוקטובר לפני הצהריים, הפעם בהשתתפות ראש הממשלה, מסר זעירא דברי הערכה דומים וסיכם: "הערכה שהכוננות נובעת בעיקר מפחד מפנינו כך שהערכה זו נשאת. אך אי אפשר להתעלם מהתרגיל הרוסי ולא ברור מדוע הם עושים זאת".¹⁰⁶ בהתייעצות מורחבת ציין, כי ההיערכות הערבית מאפשרת לעבור "גם להתקפה", אולם הבהיר כי "אנו עדיין רואים בסבירות גבוהה שהכוננות הסורית והמצרית נובעת מחשש מפנינו...". וכי "אין - לא למצרים ולא לסורים אופטימיות גדולה לגבי ההצלחות שלהם האפשריות - אם ינסו בקנה מידה גדול... וכל עוד אין הרגשה שאפשר להשיג מצב נוח באויר, לא ילכו למלחמה וודאי לא למלחמה גדולה...".¹⁰⁷ חשוב לציין, כי בניגוד למה שניתן אולי היה להבין מנוסח הדברים, עצם הקביעה לפיה הסורים והמצרים "חוששים" מישראל, לא הייתה מבוססת על מידע והיוותה הערכה בלבד.

בישיבת המטה הכללי בצהרי 5 באוקטובר עדיין חזר ראש אמ"ן על פירוט שלושת ההסברים האפשריים לפינוי הסובייטי, והזכיר גם את התופעה המדאיגה של יציאת כלי השיט הרוסיים מאלכסנדריה. לאחר מכן אמר, בלשון שתוארה על ידי ועדת אגרנט "פטאלית": "כל הדברים שמניתי לא משנים את ההערכה הבסיסית של אמ"ן שהסבירות למלחמה ביזמת מצרים וסוריה היא עדיין מאד נמוכה, וסביר שכל מה שקורה היום, להוציא את העניין הרוסי שעוד אין לנו הסבר ברור עליו, נובע מחששות סוריים, מחששות מצריים מפני תקיפה שלנו. בסבירות נמוכה

105 שם, עמ' 75-76.

106 שם, עמ' 76-77.

107 שם, עמ' 78-79.

קיימת האפשרות של תקיפה סורית-מצרית מתואמת, ואני אומר את זה שזה בסבירות נמוכה ואפילו נמוכה מנמוכה. כאשר המטרה הסורית יכולה להיות איזה שהוא מחטף ברמת הגולן ואם זה ילך גם ריצה יותר עמוקה. ולגבי מצרים פתיחה באש או איזה שהיא משימה בהליקופטרים או בחצייה. **בסבירות הכי נמוכה** תרגיל גדול של חצייה במגמה לכבוש את שני עברי התעלה ולנסות לנוע אל המצרים".

הערכות אחרונות

בבוקר 6 באוקטובר, בשעה 07:30, שש שעות וחצי לפני פרוץ המלחמה, הציג ראש אמ"ן את תמונת המודיעין בדיון אצל הרמטכ"ל. הוא חתם את דבריו במעין "ויכוח" אחרון עם ההיגיון הערבי: "בלילה האחרון התקבלה ידיעה שההתקפה הערבית תהיה בערב. מבחינה מדינית לא נראה שיש למצרים וסוריה סיבות לצאת למלחמה, אך הסימנים בשטח מעידים שהם אכן מתכוונים לעשות זאת. **עם כל חוסר ההיגיון, יש להתייחס לפרוץ המלחמה ברצינות גמורה**".¹⁰⁸

ב־6 באוקטובר בשעה 12:30 בצהריים, שעה וחצי לפני פרוץ המלחמה, הוציאה מחלקת המחקר לקט אחרון שקבע: "צבאות מצרים וסוריה מוכנים למעשה למלחמה... אם תתקבל החלטה בדרג אסטרטגי לפתוח בלחימה, אזי יוכלו לעשות זאת מן ההיערכות הנוכחית ללא צורך בהכנות נוספות". לראשונה ציין אמ"ן כי "נראה לנו שיש תיאום בין הצעדים של מצרים ושל סוריה". עם זאת, הכותבים חתמו בשורה תחתונה, שביטאה את הדבקות בקונספציה כמעט עד תום: "**מצד אחד אנחנו מניחים כי הדרג האסטרטגי במצרים וסוריה מודע להיעדר הסיכוי להצליח במלחמה ולסיכונים בכך. מצד שני, אנחנו עדים להכנות צבאיות נרחבות ובידינו גם ידיעות על מגמה לפתוח במלחמה בטווח המידי**".¹⁰⁹

108 ראו נוסח דבריו, בין היתר, אצל: בן־פורת, **הפתעת מלחמת יום הכיפורים**.

109 **לקט מודיעין מיידי-צבאי מס. סידורי 433**, 6 באוקטובר 1973, שעה 12:30.

הערות לסוגיית אירועי ספטמבר עד 6 באוקטובר 1973

לסיכום היבטי הכישלון במתן התרעה למלחמה ב-6 באוקטובר 1973 ראוי להדגיש שלוש נקודות:

1. בניגוד לאירועי אפריל-מאי 1973 שבמהלכם לא נעשה, ככל הנראה, מאמץ הונאתי ערבי כלשהו (אלא אם עצם המתיחות, כפי שטען סאדאת במקרה אחד, וסתר עצמו לאחר מכן, היוותה חלק ממאמץ הונאה אסטרטגי) ההכנות לקראת פתיחת המלחמה באוקטובר נעשו בחסות מבצע הונאה אסטרטגית וטקטית ופעילות הסתרה בגזרה המצרית, ופעילות הונאה טקטית ומאמץ ופעילות הסתרה בגזרה הסורית. פעילות ההונאה, אף שנתפרה בחלקה, בבירור, ב"תפרים גסים", נפלה, לפחות בגזרה המצרית, על אוזניים כרויות והצליחה לעוות באורח יעיל את היחס בין "אותות לרעשים", שעל פיו ניסתה מחלקת המחקר להבין את המהלכים הערביים.¹¹⁰

2. מאמץ ההסתרה הצליח לצמצם את כמות ה"אותות" לגבי **כוונות** המלחמה הערביות שהגיעו ערב המלחמה, וככל הנראה אכן הביא לכך שכמעט עד לרגע האחרון לא הגיע לידי אמ"ן מידע **כוונות** התרעתי ישיר ו"חותך", שנתן בצורה ברורה את תאריך פתיחת המלחמה. הרושם הינו כי קבלת תאריך קונקרטי כזה מחומר מהימן הייתה למעין "תנאי" לשינוי ההערכה לפיה פני מצרים וסוריה אינן למלחמה.¹¹¹ מנגד, היקף ה**סימנים המעידים**

110 לנושא ההונאה, ראו: אהרון זאבי, **ההונאה המצרית בתכנית מלחמת יום כיפורים**, עבודת גמר לתואר אס"א, המגמה להיסטוריה של המזרח התיכון, הפקולטה למדעי הרוח, בית הספר להיסטוריה ע"ש ארן, ספטמבר 1980.

111 ראיונות עם צבי זמיר.

ההתרעתיים שהתקבל, במיוחד בשבוע האחרון לפני פרוץ המלחמה, היה גדול ביותר, ויכול היה לשמש פיצוי הולם למחסור לכאורה במידע כוונות התרעתי "חותך".

על אף היקפם הנרחב של הסימנים המעידים למלחמה שעמדו לרשות מחלקת המחקר בימים שלפני המלחמה, ובמיוחד ב-5 באוקטובר 1973, ועל אף **מובהקותם**, ההתרעה למלחמה ניתנה בסופו של דבר רק ב-6 באוקטובר 1973, **כעשר שעות לפני פרוץ המלחמה**; ואף זאת תוך הסתייגויות של חלק מגורמי המחקר. יתרה מזאת, מכלל המידע שברשותנו, ועם כל ההסתייגויות המתחייבות, עולה כי סביר להניח שאלמלא הייתה מגיעה ידיעת מקור "המלאך", בבוקר 6 באוקטובר, **לא הייתה ניתנת התרעה כלל**.

ההסברים לכשל המודיעיני

בדיון בהסברים לכישלון המודיעיני נבחין בין שתי קטגוריות עיקריות שקיימו ביניהן קשרי גומלין:

1. **הסברים כלליים ב"מעטפת" החיצונית**, הקשורים בעובדה שמדינת ישראל וצה"ל נתפסו כשהם אינם מוכנים למלחמה;
2. **הסברים ממוקדים, "פנימיים", המתייחסים לכישלון מחלקת המחקר** (לימים, חטיבת המחקר) בפרט ואמ"ן בכלל, במתן התרעה אסטרטגית איכותית ערב המלחמה.

דיון **מפורט** בהסברים, בהסתעפויותיהם וביסודותיהם התאורטיים מחייב יריעה רחבה החורגת מעבודה זו. זה. הוא יוצג כאן באורח תמציתי בלבד. **ההסברים הכלליים, המתייחסים ל"מעטפת" החיצונית, הם:**

1. **הסברים בעלי אופי אוניברסלי**, ובראש ובראשונה העובדה שישראל, צה"ל וקהילת המודיעין לא התנסו מעולם בטראומה של נפילה כקורבן למתקפת פתע מוצלחת קודם להפתעת יום הכיפורים. ממילא, גם הרגישות בתוך אמ"ן ובמחלקת המחקר לאפשרות של הפתעה אסטרטגית רחבה הייתה נמוכה ביותר.
2. **מאפיינים בתפיסת העולם של החברה הישראלית** בשנים 1967-1973; מדובר בעיקר בזלזול, לעיתים עמוק, ביכולת הצבאית הערבית, וביטחון בעליונותו המוחלטת של צה"ל על צבאות ערב; והיעדר הבנה, לא כל שכן אמפתיה, למצוקותיהן של ההנהגות המדיניות במצרים ובסוריה. אלה הובילו הן לחוסר הבנה של המחיר אותו היו סאדאת ואסד נכונים לשלם

כדי לשנות את הסטטוס קוו, הבלתי קביל מבחינתם, שהקשה על הבנת תחשיביהם האסטרטגיים; הן לאמונה לפיה בשל חולשותיו הבסיסיות לא יצליח היריב להפתיע והן לתפיסה אג"מית שגויה, לפיה אפילו תיכשל ההתרעה עדיין ניתן יהיה לבלום את המתקפה באמצעות הכוח הסדיר. **מרכיבים אלו חלחלו לחשיבה המודיעינית** ותרמו הן לתחושת השאננות "הכללית" באמ"ן, לפיה סביר שהערבים, המכירים בעוצמתו המוחצת של צה"ל, לא ייצאו למלחמה (שבה מובטחת להם תבוסה); והן להתרשמותנו בדבר "רפיון" מסוים בהבנתם של חלק מהחוקרים את משקלה **הקריטי** של האחריות שבה הם נושאים למתן התרעה (שהרי לכל היותר - "הסדיר יבלום").

3. **כשלים ברמה הצבאית**, ובראש ובראשונה מעצורים בתקשורת בין אמ"ן למערכת האג"מית, שהובילו לכך שחלק ניכר מהמידע הרלוונטי על תוכניות המלחמה הערביות, ברמה האסטרטגית, האופרטיבית והטקטית, אשר היה זמין לאמ"ן לא תורגם ולא הוטמע נכונה בתוכניות המלחמה של צה"ל ובדרכי ההיערכות למלחמה. בין תוצאותיו הבולטות של כשל זה: תוכניות המלחמה המצריות שהיו בידי אמ"ן לא היו מוכרות לאלוף פיקוד הדרום, לא הוטמעו בתוכניות המבצעים ולא היו בתודעתו של הפיקוד בניהול הלחימה, וההשלכות שהיו לכך על פריסת הכוחות בחזית התעלה; ואי-המוכנות של כוחות השריון, בשתי החזיתות, להתמודדות עם אמצעי הנ"ט ששימשו את הכוחות הערביים.

4. ההסברים הממוקדים "הפנימיים" **לכישלון קהילת המודיעין, בדגש על אמ"ן ומחלקת המחקר**, להתריע על המתקפה הקרבה, כפי שהם עולים ממכלול המידע הזמין, לרבות הראיונות שבוצעו, כוללים הן מרכיבים "מבניים" והן מרכיבים "מחשבתיים". לצורך עבודה זו לא נשוב ונתייחס כאן **לדבקות הדוגמטית עד כדי פטליות בקונספציה, וההתעלמות ממידע שלא תמך בה, ולהיעדרו של ניסיון ממשי כלשהו להתמודד עם אפשרויות של הונאה**. אלו מהווים, במובנים רבים, את "מהותו" של הכישלון יותר מאשר את "הסבריו". איננו עוסקים כאן גם ברמה הבסיסית של **עיוותים והטיות הכרתיות ברמת הפרט**, לרבות הפתולוגיה של עקיבות נוקשה ומופרזת, ששיחקו בבירור תפקיד בכישלון, או להיבטים כמו היעדרן של סקרנות, חדשנות ויצירתיות מחשבתית.

עם ההסברים הממוקדים, "הפנימיים" הבולטים ניתן למנות:

1. **סינדרום "זאב זאב"** - שהשפעתו ניכרה הן ברמת ההערכה לקולא של מכלול הידיעות ההתרעתיות ערב המלחמה, שכן מידע כזה היה קיים גם בהזדמנויות קודמות (סוף "שנת ההכרעה" 1971, סוף 1972 ואפריל-מאי 1973) שבהן לא פרצה מלחמה; הן בהערכה לקולא ברמת המקור הבודד, בעיקר מקורות איכותיים, בשל העובדה שהתרעות קונקרטיות קודמות שהעבירו לא התממשו; והן ברמת הסימנים המעידים, שדומים להם הצטברו, בחלקם, בהזדמנויות קודמות בלא שפרצה מלחמה.
2. **סינדרום "חשיבת היחד" (groupthink)** - שתוצאתו, בעיקר בקבוצת המעריכים מדרג רע"ן ומעלה, הייתה היעדרה של קריאת תיגר ממשית על ההערכה השלטת, חרף "תחושת בטן" של מעריכים שונים כי היא אינה נכונה. וזאת, במידת-מה, בשל לחצים "לכידות" ובמידה מכרעת - בשל חוסר נכונות לקרוא תיגר על הקבוצה הקטנה, המלוכדת יחסית ו"השותפה לחומר", של המעריכים הבכירים.
3. **פרדוקס החומר האיכותי** - האמונה כי לאור איכות המקורות שהיו בידי אמ"ן, במיוחד בצמרת המצרית, לא תוכל מצרים לצאת למלחמה בלא שאמ"ן יקבל ראיות **ודאיות לחלוטין** בנושא זה, ונטייה להפחית מתרומתו וממשקלו של כל מידע התרעתי שאינו נכלל בקטגוריה של "ידיעת זהב" גואלת, היכולה להיות ראיה ישירה וחותכת.
4. **נטייה ל"כפיית הגיונו על היריב" (mirror imaging)** - זו באה לידי ביטוי, בראש ובראשונה, בייחוס ההיגיון האסטרטגי הישראלי - לפיו אין היגיון במלחמה שאינה מסתיימת בניצחון במשמעות של **הכרעה** צבאית - לצד הערבי. וכתוצאה מכך, חוסר הבנה של הנכונות של סאדאת ואסד לשאת בסיכונים של עימות צבאי רחב, לרבות האפשרות לנחול תבוסה צבאית, לצורך השגת הישגים מדיניים.
5. **חשיבה חד-ערוצית וחד-ממדית** - לא זו בלבד שהדיון התמקד בדפ"א (דרך פעולה אפשרית) אחת, ודפ"אות אחרות לא נבחנו ולא נותחו בשיטתיות, אלא שהחשיבה המחקרית, לפחות בדיונים בדרג בכיר, נטתה במובנים רבים לממד הצבאי, ובלא בחינה יסודית ורחבה במידה מספקת של היבטיה המדיניים-אסטרטגיים של המציאות המודיעינית.
6. **"דעת המחקר"** - דפוס עבודה שבמסגרתו הוצגה בפני הקברניטים **הערכה אחת**, ולעיתים חד-משמעית, שלא שיקפה את חילוקי הדעות המקצועיים,

מוגבלים ככל שהיו, בתוך מחלקת המחקר. התוצאה הייתה עיוות, אף כי בלתי מכוון, של הערכות הדרג המקצועי כפי שהוצגו בפני המחליטים.

7. **נטייה להקל בערך המידע ההתרעתי שהתקבל ממקורות אנוש**, ובפרט ממקורות המוסד. בבסיסה הייתה זו מסורת "חינוכית", סבירה כשלעצמה, אך שזכתה ליישום שגוי, לפיה בתחום ההתרעה ראוי "לבנות" בראש ובראשונה על סיגינט, וספקנות וחשדנות מקצועית "טבעית" כלפי דיווחים ממקורות אנוש. נראה שזו הוחמרה במידה מסוימת נוכח העובדה שרוב החומר ההתרעתי האיכותי הגיע ממקורות המוסד, בעוד שהערכתו התבצעה במחלקת המחקר של אמ"ן, שלא נהנתה כמעט ממגע בלתי אמצעי עם מקורות אלה.¹¹²

8. **מאפייני אישיותם והתנהגותם האישית** של כמה מאנשי המפתח באמ"ן ובמחלקת המחקר, ובעיקר ראש אמ"ן, אלוף אלי זעירא, ורע"ן 6, סא"ל יונה בנדמן; בכלל זה, כאמור, **נטייתם לגבש ולהציג בפני הצרכן תמונת מודיעין ברורה וחד־משמעית**, שלא שיקפה כהווייתו את המידע המודיעיני, המעורפל ורב־הפנים בחלקו; **סגנון נחרץ, ולעיתים דורסני, בדיונים פנימיים** שתוצאותיו, גם אם שלא בכוונה תחילה, היו השתקת דעות אחרות והטלת אווירה של אימה, בעיקר על דרגים זוטרים בעלי דעה אחרת; **נטייתו של ראש אמ"ן לפעול כמקבל החלטות ולא להסתפק בתפקידו כמתווה תמונת מודיעין**, ולכפוף מרכיבים בתמונת המודיעין למערכות של שיקולים אג"מיים ואסטרטגיים. תוצאת הטיות אלו הייתה טשטוש ובלבול סמכויות ותחומי אחריות בין הקברניטי והקמ"ן, ופגיעה ביכולתם של שר הביטחון והרמטכ"ל לתפוס נכונה את התמונה. **חומרה מיוחדת נודעת גם להחלטתו של זעירא שלא להפעיל את "האמצעים המיוחדים" בתחום האיסופי עד לרגעים האחרונים ממש, ולא לאפשר בכך מיצוי של מלוא הפוטנציאל האיסופי ההתרעתי.**

9. **היעדר מנגנונים מובנים של בקרה ודעה אחרת, והיעדר פלורליזם** בקהילת המודיעין הישראלית ובקרב מערכי המודיעין בתוך צה"ל; המודיעין בפקודים התקשה לנהל ויכוח מקצועי עם מחלקת המחקר ולקרוא תיגר על הערכותיה. למוסד לא הייתה יכולת מחקרית עצמאית, ומחלקת המחקר החלשה במשרד החוץ התבססה על הערכות אמ"ן.

112 ריאיון עם יונה בנדמן, 17 באוגוסט 1998.

10. **חוסר חשיבה, עיסוק והכשרה שיטתית די הצורך בנושאים של מתודולוגיה מודיעינית**, והיעדר למידה והפקת לקחים מהתנסויות וכישלונות מודיעיניים בעבר; בעקבות זאת, בין היתר, חוסרים בתובנות וכלים שיוכלו לסייע במניעת כשלי הניתוח וההערכה, וטשטוש מושגי, למשל בנושאים של כוונות ויכולות, בתחום ההסתברות.

הכישלון במתן התרעה: האחריות והמשמעות

במשך רוב התקופה שעברה מאז מלחמת יום הכיפורים נראה כי אין חילוקי דעות של ממש בדבר העובדה שלכישלון אמ"ן בהערכת כוונות מצרים וסוריה היה משקל מרכזי בהחלטה שלא לגייס מילואים. על פי דפוס החשיבה המקובל, הביאה הערכת אמ"ן - שגרסה עד 5 באוקטובר 1973 כי מלחמה היא בלתי סבירה, ואחר כך, עד בוקר 6 באוקטובר, כי סבירותה נמוכה - לשורת החלטות של הרמטכ"ל ושל שר הביטחון, שתוצאתן הסופית הייתה חוסר מוכנות בקו החזית, בראש ובראשונה בשל העיכוב בגיוס אוגדות המילואים.¹¹³

עם זאת, בשנים האחרונות, וביתר שאת במסגרת העיסוק המחודש בנושא בתקשורת ובציבוריות הישראלית במהלך השבועות האחרונים לקראת מועד 25 שנים למלחמה, **היו שהשמיעו טענות לפיהן:**

1. אמ"ן לא כשל במתן ההתרעה האסטרטגית; נהפוך הוא, עלה בידו לספק לדרג הפוליטי הבכיר בישראל מידע איכותי ביותר על ההכנות והיכולת הערביות לתקוף. על בסיס מידע זה והידיעות הגולמיות שהובאו לעיונם, היה על הקברניטים, חלקם עתירי ניסיון ביטחוני, לקבל החלטות שונות בתכלית מאלה שקיבלו; והאחריות נופלת, אם לא במלואה אזי בחלקה המכריע, על כתפיהם.¹¹⁴

113 דו"ח ועדת אגרנט, ועדת החקירה - מלחמת יום הכיפורים, עם עובד, 1975, עמ' 18-19.

114 דובריה העיקרים של תפיסה זו היו אלוף (במיל') ישראל טל שכהן ב־1973 כסגן הרמטכ"ל, וראש אמ"ן דאז, אלוף (במיל') אלי זעירא. לפירוט טענותיהם ראו, בין היתר: אלוף (מיל') ישראל טל, "ההתרעה במלחמת יום הכיפורים", הרצאה בפני קציני אמ"ן ב־12 ביולי 1993, במחנה גלילות, סדרת סימפוזיונים על המודיעין ב"מלחמת יום הכיפורים", נספח; אלי זעירא, מלחמת יום הכיפורים: מיתוס מול מציאות, עידנים, 1993 (להלן: זעירא, מלחמת יום הכיפורים).

2. השאננות, היהירות, הביטחון בכושר פעולתו של צה"ל והזלזול העמוק ביכולתן הצבאית של מצרים וסוריה, שרווחו בשנים שלאחר מלחמת ששת הימים, הביאו לגיבוש תפיסת "הסדיר יבלום". לפיכך, גם אם היו מקבלי החלטות משתכנעים שמלחמה עומדת לפרוץ, הם לא היו מגייסים מילואים לצורכי שלב ההגנה, מתוך אמונה שדי ב-300 טנקים בסיני וב-177 טנקים ברמת הגולן כדי לעמוד בפרץ; לא כל שכן, לא היו מורים על יציאה למתקפת מנע.¹¹⁵

הדיון בשאלת אחריותו של הדרג הצבאי הבכיר, ובעיקר של הדרג המדיני, לכישלון החמור בכל האמור בהכנת צה"ל ובהיערכותו ומוכנותו ערב המלחמה חורגמתחום עבודתנו. בדיעבד גם ברורות חולשותיה העמוקות של החשיבה הביטחונית הישראלית, ומרכיביה של "תורת הביטחון" הבלתי כתובה, בשנים שלפני המלחמה. **עם זאת, לתפיסתנו, אין באחריותם של דרגים אלה, כבדה ככל שהייתה, כדי להפחית באורח כלשהו מאחריותם ואשמתם של אמ"ן ומחלקת המחקר לכישלון - והטענות בנושא אינן עומדות במבחן האמת ההיסטורית בסוגיה. נציין כאן בהקשר זה רק מספר נקודות מרכזיות בשאלת האחריות לכישלון במתן התרעה מודיעינית:**

1. בקיץ 1972 קבעה מחלקת האיסוף באמ"ן, בתשובה לבקשת סגן הרמטכ"ל לבדוק את הנושא, כי להכנות המבצעיות והלוגיסטיות לפעולה בסדר גודל נרחב במצרים **חייב להיות ביטוי בהתרעה של לפחות ארבעה-שישה ימים מראש**. עם זאת, ייתכנו מצבים, בעיקר של "מתיחות כללית המלווה בהכנות לוגיסטיות ממושכות או על רקע של תרגילים מקיפים בצבא המצרי שיכללו תזוזות כוחות בקנה מידה גדול", שבהם לא יהיה ברור מה עומד מאחורי הפעולה המצרית.¹¹⁶

2. באפריל 1973 **התחייב ראש אמ"ן בפני ראש הממשלה לספק התרעה** "לא רק טקטית, אלא גם אופרטיבית, **כלומר מספר ימים מראש**" לגבי אפשרות חצייתה של תעלת סואץ. ככל הידוע, בניגוד לגישה שהוצגה על ידי מחלקת האיסוף, הוא לא שם סייגים להתחייבותו. בפורומים אחרים ביטא ראש

115 ביטוי אופייני לסוג כזה של טיעונים, ראו: שם, עמ' 69-70.

116 "לשכת ראש אמ"ן, ל/התרעה/16,801, 16 ביוני 1972", וכן: אמ"ן/איסוף, "דוח וועדת ההתרעה", מצוטטים מתוך: אג"מ-מ"ד-היסטוריה, צוות חקר המצפ"ע, **ההתרעה ערב מלחמת יום הכיפורים**, מהדורה עבור המכללה לביטחון לאומי, יוני 1981, עמ' 17-18.

אמ"ן הערכה דומה. כך, במאי 1973 הדגיש בפני ועדת החוץ והביטחון של הכנסת כי "לא נדע את התכניות, אלא יהיו סימנים מעידים... אני יכול להבטיח התראה על נושא הצליחה"¹¹⁷.

3. בפועל, בניגוד לתפיסה שהציג ראש אמ"ן בפני הדרגים המדיניים, ולפיה הביטחון בכושר ההתרעה של אמ"ן נשען על יכולתו של מערך האיסוף לזהות אינדיקציות - היינו, סימנים מעידים בתחום היכולות - ברגעי המבחן השתית אמ"ן את יכולתו לתת התרעה למלחמה בראש ובראשונה על **הערכה של כוונות**. אמ"ן המשיך לפעול, מעשית, מתוך תפיסה שלפיה אין מקום לשינוי בעמדתו כל זמן שלא תתקבל **עדות ישירה וחותכת**, ידיעה מפורשת "וגואלת", בדבר המלחמה.

4. מנקודת מבט "טכנית", אמ"ן אמנם תיאר בפרסומיו ערב המלחמה, ככלל נאמנה, את ההתפתחויות ב"שטח", בבניין מכוונת המלחמה המצרית והסורית. עם זאת, ראשית, הוא **נמנע מהתייחסות מפורשת ומלאה למשמעות התפתחויות אלו; היינו, לעובדה כי בכל האמור ביכולות, צבאות מצרים וסוריה עומדים כשהם מרוכזים בחזית, בכוננות עליונה, ומוכנים למתקפה, וכי עקרונית יוכלו לעשות כן בלא שתינתן התרעה נוספת כלשהי**. ושנית, **העמיד הערכה נחרצת לפיה אין כוונות למלחמה והכפיף את התייחסויותיו לעניין היכולות להערכותיו ולפרשנותו בדבר הכוונות, באורח שרוקן מתוכן, בתודעת צרכני המודיעין, את ממשותו של האיום**.

5. אין סימנים לכך שבימים שלפני המלחמה לחצו ראש הממשלה ושר הביטחון על ראש אמ"ן, ובאמצעותו על מחלקת המחקר, ליישב את הפער, שהלך והעמיק, בין הסימנים המעידים ההתרעתיים שהצטברו במהירות לבין הפירוש המרגיע שהעניק להם אמ"ן. הערכת המודיעין של הרמטכ"ל, בין אם הייתה עצמאית ובין אם נשענה על הערכות אמ"ן, הייתה, במידה רבה, זהה להערכות אמ"ן, ובלטה בה הציפייה לאינדיקציות התרעתיים ברורות יותר בשאלה האם פני מצרים וסוריה למלחמה.

בכל האמור בהשלכות ההתרעה על מוכנות צה"ל למלחמה ביום פקודה - בשאלת גיוס המילואים נציין רק מספר הערות מרכזיות:

1. הרושם הברור הינו כי הרמטכ"ל וקצינים בכירים אחרים האמינו באורח מלא, כי בבוא יום פקודה יניבו ההשקעות הכבדות ורבות השנים בקהילת

117 פרוטוקול של ישיבת ועדת החוץ והביטחון של הכנסת מיום 5 באוקטובר 1973, מצוטט בתוך: ועדת אגרנט, **דו"ח אחרון**, כרך ראשון, עמ' 71.

המודיעין, בראש ובראשונה באמ"ן, את ההתרעה האיכותית הנדרשת. זו הייתה הנחת עבודה בסיסית בגיבוש תוכניותיו האופרטיביות של צה"ל, והיא נשענה על התחייבות אמ"ן לספק התרעה בעת מבחן. בשבועות, בימים ובשעות שלפני פרוץ המלחמה שב הרמטכ"ל והדגיש את אמונתו בהתרעה, אפילו תהיה קצרה מזו המצופה. אין כל ראייה ממשית לכך שראש אמ"ן או רמ"ח המחקר שהשתתפו בדיונים שבהם ביטא הרמטכ"ל את אמונתו זו ניסו לסייג את מחויבותם למתן ההתרעה.

2. תוכניות המגננה של צה"ל למצב שבו תפרוץ מלחמה ללא התרעה - תוכנית "שובך יונים" בדרום ו"חול ים" בצפון - נועדו להתבצע רק במצב של "קטסטרופה"; היינו, פריצת מלחמה, "כנגד כל הסיכויים", בלא התרעה.¹¹⁸ למותר לציין, כי אף הפעולות שנועדו להכין את הקו, בדרום, למלחמה, גם בתנאים של "קטסטרופה", לא בוצעו. במסגרת תוכנית המלחמה של צה"ל לקראת המלחמה שלגביה תבוא ההתרעה, תוכנית "סלע", אמור היה סד"כ פיקוד הדרום להגיע ל-1,036 טנקים ו-216 קני ארטילריה. אלוף הפיקוד העריך כי יידרשו לו בין חמישה לשבעה ימים להשלמת היערכות זו. על פי התוכנית, נועדה בלימת כוחות האויב להתבצע בקו מכשול תעלת הנ"ט בחזית הצפון ובקו תעלת סואץ בחזית הדרום.¹¹⁹ בלא התרעה אסטרטגית איכותית, נאלץ צה"ל להגן על חזית התעלה באמצעות אוגדה אחת במקום שלוש.

3. ב-18 השעות הראשונות של המלחמה כבש הצבא המצרי את רוב קו בר-לב והעביר לגדה המזרחית של התעלה 90 אלף חיילים, 850 טנקים ו-11 אלף כלי רכב אחרים. המחיר שבו נשא עבור הישג זה היה 20 טנקים, חמישה מטוסים ו-280 הרוגים. צה"ל איבד באותן שעות 187 מ-290 הטנקים שעמם פתחה אוגדת סיני את המלחמה, וחיל האוויר איבד ב-27 השעות הראשונות למלחמה, בחזית המצרית והסורית יחד, 30 מטוסים.¹²⁰ שמונה ימים מאוחר יותר, ב-14 באוקטובר, יצאה מצרים למתקפה הגדולה השנייה שלה במלחמה. הפעם, ובניגוד לחולשתו הכללית של המודיעין המלווה בלחימה, סיפק שוב המוסד התרעה איכותית על המתקפה

118 עדות הרמטכ"ל וסגנו בתוך: ועדת אגרנט, **דין וחשבון חלקי נוסף: הנמקות והשלמות לדו"ח החלקי**, ט' בניסן תשל"ד (1.4.1974), עמ' 232, 228.

119 שם, עמ' 195-196.

120 שאזלי, **חציית התעלה** עמ' 168; חנוך ברטוב, **דדו: 48 שנים ועוד עשרים יום**, מעריב, 1978, עמ' 52, 70.

המתקרבת ואיפשר בכך היערכות צבאית מתאימה, הפעם ללא חילוקי דעות בסוגיית ההערכה וטיב המקור מצד אמ"ן-מחקר.¹²¹ במתקפה הזו איבד הצבא המצרי כ־260 טנקים ו־200 כלי רכב משוריינים, וכ־1,000 חיילים, בלא שהשיג כל הישג בשטח. ישראל איבדה פחות מ־40 טנקים.¹²² עם כל ההבדלים וההסתייגויות המתחייבות, ההבדל הדרמטי בין שתי המערכות תומך בהערכה לפיה התרעה אסטרטגית **איכותית** ערב המלחמה - היינו, כזו שהייתה מושמעת **בעוצמה, בבהירות ובעיתוי מתאים**, ומביאה לגיוס מילואים - הייתה משנה באורח **מהותי** את תמונת המלחמה בעת הפתיחה. מנגד, בחזית הצפון כשל אמ"ן שוב, כשהמעיט בערכם של מקורות המודיעין שסברו כי חיל המשלוח העיראקי קרוב, ועתיד להצטרף ללחימה. בדיעבד, כוחות פיקוד הצפון הופתעו בשל כך ב־12 בחודש (ראו נספח 5 לעבודה זו).

121 שמעון גולן, **מלחמה ביום הכיפורים: קבלת ההחלטות בפיקוד העליון במלחמת יום הכיפורים**, מערכות ומוזון, 2013, עמ' 792; הידיעה, ממקור של המוסד, פירטה את הסד"כ ואת אופן הפעולה הצפוי של הצבא המצרי, שהתממש באופן חלקי בלבד. בדיעבד, הידיעה התאימה לסברה בקרב אמ"ן והמפקדים, בראשם מפקד חזית הדרום רא"ל (במיל") חיים בר־לב, על מתקפה מצרית לניצול הצלחה וניסיון פריצה לכיוון המעברים בסיני (המערכת).

Trevor N. Dupuy, *Elusive Victory: The Arab-Israeli Wars, 1947-1974*, New York: Harper & Row, 1978, p. 487

רשימת הראיונות שבוצעו עד כה

(על פי תאריכי קיומם)

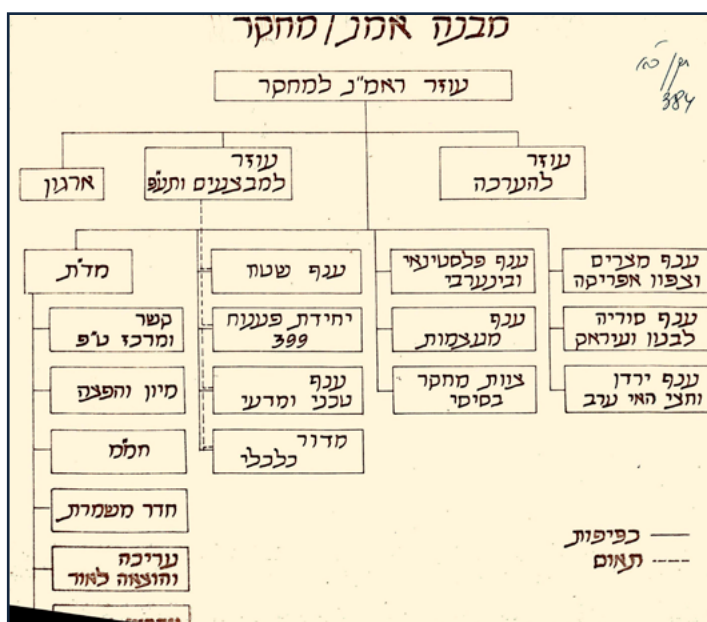
- אל"ם (במיל"י) אילך תהילה, 10 באוגוסט 1998; ב־1973 רמ"ד ברה"מ מדיני בענף 3 וקצין תורן במחלקת המחקר ב־5 באוקטובר אחר הצהריים
- אלוף (במיל"י) אבי יערי, 10 באוגוסט 1998: ב־1973 רע"ן 5
- אל"ם (במיל"י) שמואל לימונה, 13 באוגוסט 1998; ב־1973 רמ"ד מערב אירופה בענף 3
- אלוף (במיל"י) צבי זמיר, 13 באוגוסט 1998, 19 באוגוסט 1998; ב־1973 ראש המוסד
- סא"ל (במיל"י) יונה בנדמן, 17 באוגוסט 1998; ב־1973 רע"ן 6
- תא"ל (במיל"י) אריה שלו, 27 באוגוסט 1998; ב־1973 רמ"ח מחקר
- אל"ם (במיל"י) יעקב (ינקיל) רוזנפלד, 14 בספטמבר 1998; ב־1973 רמ"ד מצרים צבאי בענף 6
- אל"ם (במיל"י) זוסייה קניאזר, סביב הרצאתו באוניברסיטת חיפה, 7 בינואר 1998 בנושא "מודיעין כוונות במקום הערכת דפ"א: יוהרה וכשלון ערב מלחמת יום הכיפורים"; וכן 19 באוקטובר 1998; ב־1973 רע"ן 2, ועם פרוץ המלחמה רע"ן 6

נספחים

נספח 1 - רקע על אמ"ן-מחקר ב־1973

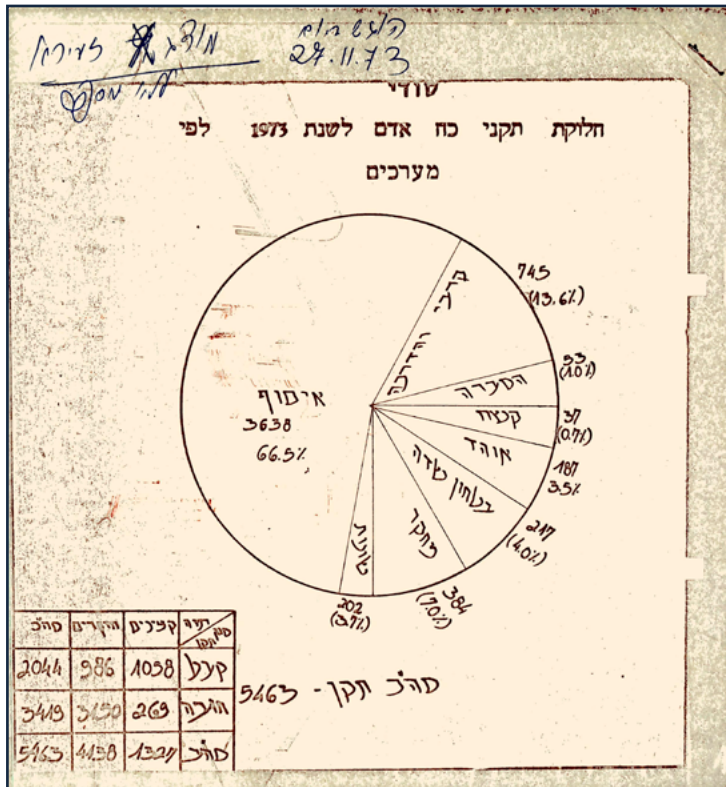
כדי להבין במלואם את האירועים והתהליכים שהתרחשו במחלקת מחקר באמ"ן והובילו ליצירת "הקונספציה" ולכישלון ההתרעה, יש להבין קודם כול את המבנה והאופי הארגוני והאישי של החלקים המרכזיים הרלוונטיים למחקר, ממש כפי שמציג פרופ' אורי בר־יוסף בהקדמה החדשה (2023) על אודות מעמדו הקריטי של רע"ן מצרים, סא"ל יונה בנדמן - הן בשל מעמדו וניסיונו והן בשל מצב ארגוני שבו הממונים עליו בארגון נעדרו ניסיון משמעותי בתחום המצרי.

ראשית, למבנה אמ"ן ובתוכו אמ"ן-מחקר, כפי שניתן לראות בתרשים המצורף.¹²³

123 ארכיון צה"ל, עץ מבנה אגף מודיעין/מחקר, תיק 168/383/1975, 11 באפריל 1972.

ראש מחלקת המחקר הפך בסוף 1971 לעוזר ראש אמ"ן למחקר.¹²⁴ כמו כן, תחת פיקודו היו גופים כמו ענף שטח ויחידת הפענוח, שהפכו מאז לגופים עצמאיים בתוך אגף המודיעין. ענפי המחקר בפיקודם של סגני אלופים מקבילים לאירות המחקר כיום (2023). בנוסף, כפי שניתן להבין מהתרשים למטה, תקני כוח האדם באגף המודיעין בכלל ובאמ"ן מחקר בפרט היו מצומצמים בהשוואה למצב כיום (2023).

124 במטכ"ל של 1973 לא היו חטיבות. מחלקת המחקר היא המקבילה לחטיבת המחקר כיום. כך גם לגבי מחלקת המבצעים ועוד; השינוי נעשה במהלך כהונתו של תא"ל אריה שלו, ולכן לעיתים הוא מכונה רמ"ח מחקר ולעיתים עוזר ראש אמ"ן למחקר.

גם מעמדם של הענפים דאז היה שונה מזה של היום. ענף מצרים וצפון אפריקה היה החשוב מהענפים, באופן צפוי בהתייחס ליריבתה המרכזית של ישראל עד 1973. לסיום, חשוב להוסיף ששיטת הקידום של קצינים בתוך אגף המודיעין הייתה שונה מאוד ממצבה עד 1973, ופעמים רבות קצינים הכירו זירה מרכזית אחת. כך היה במקרה של ראש מחלקת המחקר, תא"ל אריה שלו, שאת שירותו התחיל בחטיבת "גולני" במהלך מלחמת העצמאות, שם הגיע עד לתפקיד מ"פ. לאחר מכן ביצע תפקיד מודיעין בפיקוד הצפון ותפקידי מטה באגף המודיעין. כך היה גם במקרה של סא"ל יונה בנדמן, רע"ן 6 (מצרים), שלאחר שעבר לאגף המודיעין (את שירותו התחיל בנח"ל ולאחר מכן ביחידה 101), ביצע את כל תפקידיו במודיעין פיקוד הדרום או בענף מצרים.

סרדי כירות
למכתב בלנד

- 2 -

423/346+5/אירל/ים

4. ממקורות שדה נמסר על החושה בקרב קצינים וחיללים סוריים, כי צפויה לחימה בקנה מידה גדול, מבלי שיוסבר מי עתיד לזרז אותה ומהו הרקע לה.

כותרת אורר

5. בחיל האורר הסורי נמשכות בדיקות של ציוד טכני. כפ"כ נבדק מלאי מפות של שטחור בכמה טייסות, יחד עם זמח לא הרבשה דחיפות מיידית בהכנות.

6. הליקופטרים עברו ט"ח חמאת למנתח בעקרכה, באיזור דמשק.

7. אמש ניחנה רשות ל-30% כן הטייסים לצאת בערב לבחיהם.

8. הבוקר מתנהלת פעילות אוררית בטוריה, אם כי בקנה מידה מצומצם.

כותרת ים

9. ב-4 אוק' הבחינו הסורים בפעילות רבה של כלי שיים ישראליים (מהיחם לתרביל ח"י באותו לילה).

10. ממשלה עיראק נחבקה ע"י ממשלה טוריה להוציא סחורה מנמלי טרטרם הלאדקיה, כנראה בהנמקה של חשש מתקיפה ישראלית אפשרית על הנמלים.

הסברה

11. ההסברה הסורית המשיכה להדגיש ביותר שאת כיממה האחרונה, כי במסורה של פונה אודות ריכוזי כוחות סוריים מחכונת ישראל לתקוף את טוריה. כן ניכרה מודעות סורית להשיפוחם בעומק לתקיפות ישראליות. אולם, ההסברה העדיפה להציג זמח כחשש ישראלי להתמודד עם הכוחות הסוריים שכחויח.

12. מעניין לצייך, כי רדיו דמשק הודיע ב-4 אוק' בבוקר, כי ב-10 אוק' עתיד הנשיא טוק לצאח לסירור באזוריה המזרחיים של טוריה למשך 9 ימים. להערכתנו, מדובר כאן בנסיון טורי ליצור חחושה של הרבעה. אפשר גם, אם כי בסבירות נמוכה, שהודעה זו נועדה לשמש כיסוי לנסיעה מתוכננת של אטד - למרסקבה או לקהיר.

3/.. סרדי כירות

3+6+5/איר-ים/423

סרדי כירח

למכות כלכד

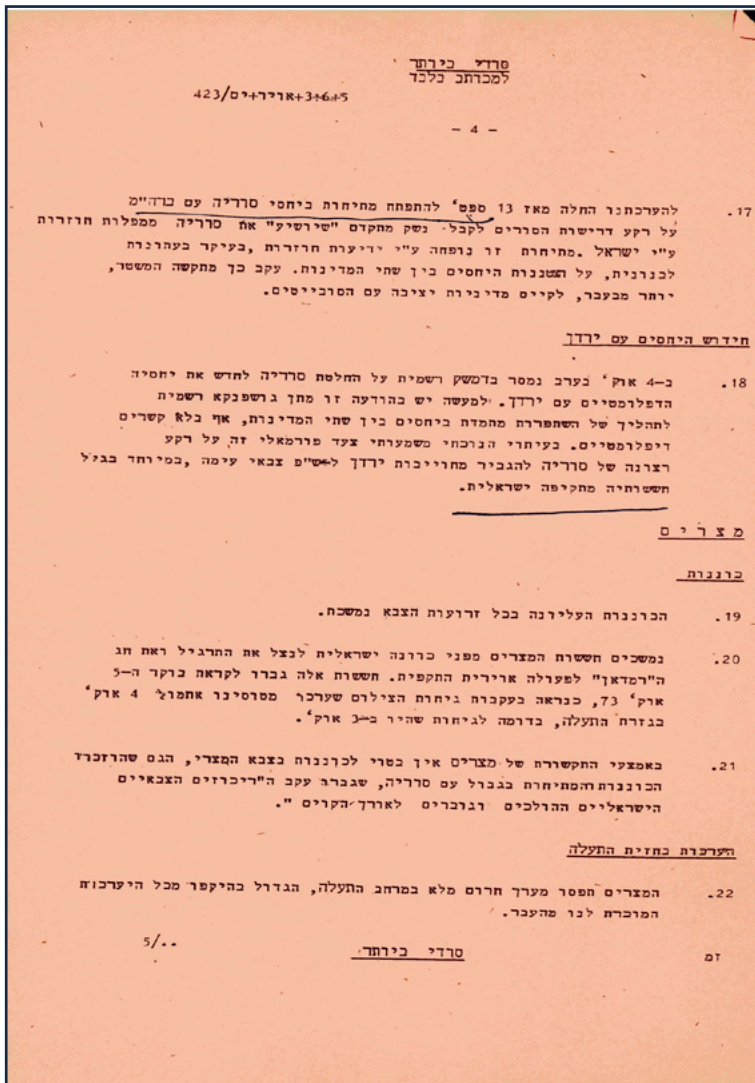
- 3 -

הכנת לפיכריון של משפחות סרבייטיות

13. החל מ-4 אוק' בערב נעשות כסרדיה הכנה לפיכריון משפחות המומחים הסובייטיים.
14. בשלב זה (עד 050930) אין בידינו כל ידיעות העשירות להצביע על החילוח פיננסיים כפועל של מומחים סובייטיים ו/או משפחותיהם מסרדיה. נראה, כי בקרב המומחים עצמם שוררת אי-בהירות לגבי עתידם, ואפשר כי החלטה בענין עומדת להקבל בדרג גבוה בשעות לפנה"צ המוקדמות. לא ידוע מהו הגורם המעכב קבלת החלטה ומדוע חל העיכוב. יתר על כן, עד 051000 אוק' לא יצא מדמשק אף אחד מ-5 מסרטי ה-איל-18 הסובייטיים שהגיעו בלילה מ-ברז'ימ ל-סרדיה, באופן בלתי-שיגורתי (קיבולת מירבית לנוסעים - 600 איש).
15. יצויין כי ההסברה הסורית הטעימה כ-4 אוק' מספר פעמים, כיון ה"אימפריאליזם" חותר לפגוע ביחסי הערכים (קרי - סרדיה) עם ברז'ימ. אולם, הרבע בחסוך בהמשך "יציבה הידידות עם ברז'ימ". להערכתנו, נועדו דברים אלה כדי למנוע סיכון של היווצרות אירת משבר ביחסי סרדיה-ברז'ימ, אם פרס נוצר משבר כזה, או לנסות ולפתור - אם כבר התפתח.
16. אם אומנם התפתח משבר יחסי כיון סרדיה ל-ברז'ימ הרי קיימות האפשרויות הבאות:-
- א. שמדובר בקו סורי מחוכנן, כמגמה להיפטר מהמומחים הסובייטיים ולשנות את האוריינטציה המדינית, מהישענות על ברז'ימ לכיוון המערב. אפשרות זו נראית לנו כסבירות לא גבוהה. כיוון שסמוניס בה סיכונים חמורים לקצב ההתעצמות הצבאית, הפיתוח הכלכלי ואף למשטר עצמו.
- ב. שמדובר בפינוי משפחות המומחים הסובייטיים בסירק, אם לא בהסכם, עם הסורים. זאה כדי לצמצם פגיעות בהם במקרה של לחימה ישני הצדדים, או רק הרוסים, רואים אותה כאפשרות ממשית לזמן הקרוב. לחיזוק הנחה זו חשש הערובה, כי בשלב זה נשארו המומחים עצמם בתפקידיהם.

4/..

סרדי כירח

סדרי כירות
למכונת כלבד

423+5 ואירויים/423

- 5 -

23. המאפיינים העיקריים של מערך החרום - (פרוט - ראה לקט מודיעין מיידי ענף 6 מס' 422 מ/5 אוק' 73):-

א. כמות סוללות הארטיילריה שאוחרר עלתה ל-194 סוללות (מסרגמות 120 ס"מ ומעלה), המונות 1110 קנים. יצויין שבעמדות מתייחה כעבר (להדגמא: דצמ' 71, דצמ' 72 ומאי 73) הייתה כמות הארטיילריה הגדולה ביותר שאוחרר כ-150 סוללות (מעל 850 קנים). עיקר התוספת הוא של סוללות ארטיילריה שדה (52 סוללות מתוך 56), שהתחלקה כמעט בשווה בין שתי הארמיות. כמות הארטיילריה עתה. תואמה את כל הארטיילריה האמורה להמצא בקר הקדמי של התעלה לפי החקן הידוע לנו, ועוד תקן של שתי דיביזיות ואף יותר. להערכתנו, קודמה למרחב הקדמי של התעלה כל הארטיילריה של שתי דיב', הנמצאות דרך קבע במרחבים העורפיים.

ב. ב"חצרות" של רוב רמפות הירי לסנקים שלאורך התעלה אוהרה מחלקת סנקים (2-3 כלים), בעוד שבעבר אוחרר סנקים ספורים כלבד לכל אורך התעלה ע"ב הרמפות.

ג. רוב הריכוזים של הדיפרנסיס, המיועדים כנראה לצירד צליחה/גישור, נחפסו בחלקם. לפחות ב-5 ריכוזים, אחד בכל גזרת דיב' חי"ר, אוחרר בסבירות גבוהה מעבורה מתנייעות ב' P.O. (סה"כ כ-30). בשאר הריכוזים לא זוהר הכלים.

פעילות כקר התעלה

24. הבוקר הובחנה פעילות שיגרתית לאורך גזרת התעלה. התצפיות אוישו כרגיל, החיילים מסתובבים ללא חגורים ונשק וכן נצפו עבודות כלי צמ"ח.

25. כיומים האחרונים הובחן בהמשך מאמץ עבודות בגזרת הדרומית של התעלה, בה לא אוחרר פעילות בשנה האחרונה. הוכשרו 8 ירידות חדשות לפים בגזרת ג' ניפה - טראץ ושופרו כ-30 ירידות למים נוספות באוחרה גזרה. ניתן לסכם, איפוא, כי מאז מחצית ספט' 73 שופרו 70 מתוך 85 הירידות למים שבגזרה זו. כן אוחרר מערכות לקנטרה (7 ק"מ מהתעלה) ריכוז דיפוני צליחה/גישור חדש ובר כ-120 דיפונים התפוסים בכלים לא מזוהים.

6/.. סדרי כירות

סודי ביותר
למכתב בלבד

#23+5+6+3+אוויר+ים

- 6 -

כוחות אוויר

.26

.27 הבוקר, 5 אוק', ברצרו בחיל האוויר המצרי טיסות חובלה והליקופטרים וטיסות אימונים של מטוסי קרב ממספר בסיסים.

.28 כ-17 מטוסי הדרכה מסוג דלפיך עברו ל-ש"ח כרם-ארשים, המשמש כבסיס אחסנה. המטוסים עברו מהבסיסים: חלואר (8), גרזה (4) ובלביט (5). יתכן שצעד זה נועד לפנות את ה"דלפינים" כדי להגן עליהם וכדי שלא יפריעו לפעולות מטוסים אחרים מבסיסים פעילים (בלביט), שיתכן ויחפשו ע"י מטוסים (חלואר)

.29 המצרים מזרזים העברת טילי סטרלה משופרים וציוד מטוסים אחר מלבד למצרים. לא ברור מה סיבוך.

סודי ביותר

זס

<u>סרטי כירות</u>	
למכרתב כלכד	
- 7 -	
423/5+3+6+ארירי/ס	
30.	בשלב זה אין סימנים להכנות קונקרטיות לפעולה יזומה ע"י חיל אריר המצרי, אם כי הצעדים שננקטו משפרים את יכולתו לעבור לפעילות מנצעות.
<u>כותרת ים</u>	
31.	איחור פעילות כותרת ים ואריר ישראלים במשך יום ה-4 ל-אוק' (במסגרת הרגיל ח"י) גרמו להגברת חששות הצי המצרי. בתגובה, הוחרפו אמצעי האבטחה. רשתות הגנת החוף וההתרעה הופעלו כמלאך.
32.	בנוסף לסיורי מכואות הבסיסים הופעלו 3 צוללות בים התיכון וצוללה אחת במרכז ים סוף.
33.	בערב ה-4 ל-אוק' ניתנה הוראה לצבוע את חלונות המבנים וכנראה פנסים הסכוניות.
34.	<u>ים אדרם:-</u>
א.	בליל 4-5 אוק' בוצע סיור כלי שייט בין האיים שדרראן לאטרפי. סיור זה חודבל בעבר פעמיים (7 אפר' 73 ר-7 יולי 73), וכסלו בר חלק זוג סט"רים פ-183, סטי"ל קומאר ומקשת ת-43. בעבר הערכנו, שהתרגיל נועד לבדוק מעבר בנתיב בלתי מקובל, לצורך:-
(1)	מעברו התסרי של כוח ימי מצרי מערדקה למפרץ סראץ.
(2)	הרגולת מארב, לצורך יירוט מטרות ימיות ישראליות בכניסה למפרץ סראץ.
ב.	באיזור מפרץ סראץ אותר כוח שלי אנשי צפרדע, 22-28 סיורי גרמי ולפחות סירת כרטרס אחת. להערכתנו, יערד כוח זה הוביל כותרת קומנדו בשתי סירות (כזכור, איחורנו באיזור גם מחלקה מפלובה 19 סיור ימי).
ג.	בערב 4 אוק' החלו המצרים לצמצם את נוכחות אניות הסוחר במפרץ סראץ. הנועתן במפרץ מותרת רק באישור מפקדת הצי, החל מאור ראשון 5 אוק'.
8/..	<u>סרטי כירות</u>

סרדי כירות
למכתב בלבד
- 8 -

423/ים+3+6+5

פעילות סרבייטית

35. במקביל להגעת 5 הסיסות הסרבייטיות הבלתי-שיגרתיות לדמשק, הגיעו ל-ט"ת קהיר בני"ל 6 מטוסי "אירופלוט" בטיסה בלתי-שיגרתית. מדובר ב-4 מטוסי איל-18 ו-2 מטוסי איל-62 (קיבולת מירבית - 780 איש). 4 מטוסים כבר יצאו חזרה ל-ברה"מ - לפחות כחלקם מלאי נוסעים.

36. אפשר שיש קשר בין הסיסות לקהיר ובין הסיסות לדמשק, והיינו - כי הסרבייטים מבקשים לפנות משפחת של מומחים הן מסרדיה והן ממצריים, אך בינתיים אין שום ידיעה על כך.

37. הברקר אמורה היו 2 (פריגטה ר-נס"ק, שכבר הפליג) מתוך 3 אניות המלחמה שבפרוט-סטיד 6-1 (מחנה; פריגטה: א-יית-אם לצוללות; אנייה הנצלה לצוללות; ג-4) מתוך 11 אניות המלחמה הסרבייטיות שבאלכסנדריה, והמקשת שהייתה בנסא-מטררח, לעזוב אח נמליהן. למעשה מפליגות כמעט כל יחידות הלחימה הסרבייטיות מנמלי מצרים, דבר שהינו בלתי-שגרתי לחלוטין. בנמלי מצרים יורחרו:-

א. פרט סטיד - נס"ק.

ב. אלכסנדריה - 6 אניות עזר וצוללת "פ", שיתכן ואינה כשירה.

סרדי כירות
9

סרדי כירות
למכרות כלכל

423/43+6+5 אוריר-ים

- 9 -
(אחרון)

ס י כ ר ס

מצרים

38. במרחב התעלה נחפס מערך חרום מלא, בהיקף שלא הכרנוהו בעבר. אשתי, כי פריסת מערך החרום היה אחד הנושאים לבדיקה במסגרת ההרגיל העל-ערכהי.

39. מאז צהרי ה-4 אוק' גברו חששות המצרים מפני כרוזת צה"ל לבצל את התרגיל ואת חג ה"רמדאן", כדי להנחית התקפה על יעדים נעומקה של מצרים. אי לכך הוגברה כוננות ה"אמת" בארבע הזרועות לעליונה כחוקף מלא החל מחצות ליל 4-5 אוק'.

40. למרות שעצם הפיסת מערך החרום בחזית התעלה, טרם נכחורו לכאורה סיפנים מעידים ליוזמה התקפית, הרי לפי מיטב הערכתנו לא חל שום שינוי בהערכה המצרים את יחסי הכוחות בינם לבין כוחות צה"ל, אי לכך, המכירות שהמצרים מחזיקים לחדש הלחימה היא נמוכה.

סדריה

41. אין שינוי בהערכתנו, כי הצעדים הסוריים נובעים מחשש, שאף גבר כיטמה האחרונה, מפני פעולה ישראלית. סבירותה של פעולה סורית עצמאית (ללא מצרים) נשארה נמוכה.

סרביטים

42. ההתפתחות החריגה ביטמה האחרונה היא ההכנות לפינוייך של משטחות הסרביטים הסובייטים מסוריה (דיתכן גם את מצרים) ועזיבת יחידות הלחימה של הצי הסרביטי את נמלי מצרים. בהכנות אלה כלולה הגעתם הפתאומית של 11 מטוסי נוסעים סרביטיים ל-מזהית (5, כעלי קיבולה מירבית של 600 איש, לדמשק; 6 כעלי קיבולה מירבית של 750 איש, לקהיר), מננו כבר יצאו בחלקם חזרה ל- כרה"מ

43. הגעת מטוסיים אלה הן לסוריה והן למצרים ועזיבת כלי השייט את נמלי מצרים מעלה את האפשרות, כי פינוי השטחות מסוריה אינו נובע מפתיחות בין הסוריים לסרביטיים, אלא מחששות סרביטיים שצפויה יוזמה צבאית מצרית-סורית נגד ישראל. כאמור, אנו מעריכים סבירותה של פעולה יוזמה צד כנמוכה.

ס

סרדי כירות

נספח 3 - לקט מודיעין 257-73 30 בספטמבר 1973

אגף מודיעין

עק 6
סיטובין 0.012
ד"ר חרדי חשל
30 ספט 1973
עוהק טס
מספר זה כולל 1 רשם

סודי ביותר
למכתב בלבד

לקט מודיעין מס' 257/73

הנדון: תג'יל ספקרות רחב היקף בצבא מצרים

המקור: מ-30 ספט 73

מ-1 עד 7 אוק' 73 עומד להיערך תרגיל ספקרות בינדרעי רחב היקף בנושא כיבוש סרבי. בתרגיל ישתתפו, ככל הנראה, ספקרות זרועות האוויר, התבונה האווירית והים, ספקרות הארמיות והדיביזיות והכוחות המיוחדים. עקב התרגיל תועלה (תחל מ-1 אוק') הכוננת לעלייתה ביחידות חיל האוויר ובכל היחידות המשתתפות בתרגיל, ותבוסלנה החופשות.

מ-28 עד 30 ספט' נקרא לשירות מילואים פעיל מחזור חיילי החובה האחרון ששוחזר שירות סדיר (מגוייסו 67/66; שוחזרו ב-1 יולי 73), לצורך תיגבול ההתייצבות ואיסוף רעגור. פירס קריאה זו מהוכנן ל-10 אוק' 73. לתערבתנו, שטובל תיגבול זה בתרגיל הספקרות.

מ-24 עד 25 ספט', ודירותים כוספים על תנועת שירות כ"כ רכב עמוסים חיילים רצידי (לרבות ציוד עליהם?) מקייר לכיוון איסטאקיליה (ראה לקט מודיעין ע"פ 6 ספט' 256/73 מ-25 ספט' 73).

הידיעות אודות התרגיל הצפוי וקריאה חיילי מילואים לפקד זמן טובל 'סתבר' איפרא, כי קידום הכוחות והכנות אחרות הנעשות, או שהיטענה בימים הקרובים, כגון: השלמת ביצורים, גיבס אבחתים, וכדייק כטירות מכעיות של היחידות, שלבאורה ניתן לאותם כתיכס בתרעם) שוריים לעשה בתרגיל בלבד. לא סך הנכע, שטכסברה תרגיל הספקרות ייכלל אף תרגיל על-עוצבתי עם בייסות.

חומר רגיש

אין לרווח בבלל בקשר קוי או אלוטיו, השימוש והכעני ב- עי הרנופו לפקרות הענין והחישול בו - עי החושים לכך בלבד. יש להשיק כחנאי טחון טכיוטי. תל איסור מוחלט על ימרת עוקעס טכיוטי מנוי. על כל הקלה בטחויות - ידוח מיידי ליקבט טחין.

סודי ביותר

82
 ז'אמית' אחר
 88- כ' ראית
 ק'אט קסי
 9. ק'אט קסי
 5. ק'אט קסי
 6. ק'אט קסי
 7. ק'אט קסי
 8. ק'אט קסי

תכונה נוספת
 1. ק'אט
 2. ק'אט
 3. ק'אט
 4. ק'אט
 5. ק'אט
 6. ק'אט
 7. ק'אט
 8. ק'אט
 9. ק'אט
 10. ק'אט
 11. ק'אט
 12. ק'אט
 13. ק'אט
 14. ק'אט
 15. ק'אט
 16. ק'אט
 17. ק'אט
 18. ק'אט
 19. ק'אט
 20. ק'אט

תרגיל

נספח 4 - לקט מודיעין 24/73 2 באוקטובר 1973

827-33

אגף מודיעין/מחקר

ענף 1 (כתאום עם 6)

סימולין 586,012

תשרי תשל"ד

2 ארץ 1973

עוזק מס

מספר זה כולל 1-15 מספר דשים

ג. ס. 8

ג. ס. 8

ג. ס. 8

1 18

6 10

2 11

3 12

4 13

5 14

6 15

7 16

8 17

9 18

ס ר ד י

ע"ר אמני למחקר

24/73

לקט מודיעין מס' 24/73

הנדון: פעילות שיפור ירידות לתעלה בגזרת ארמיה 3

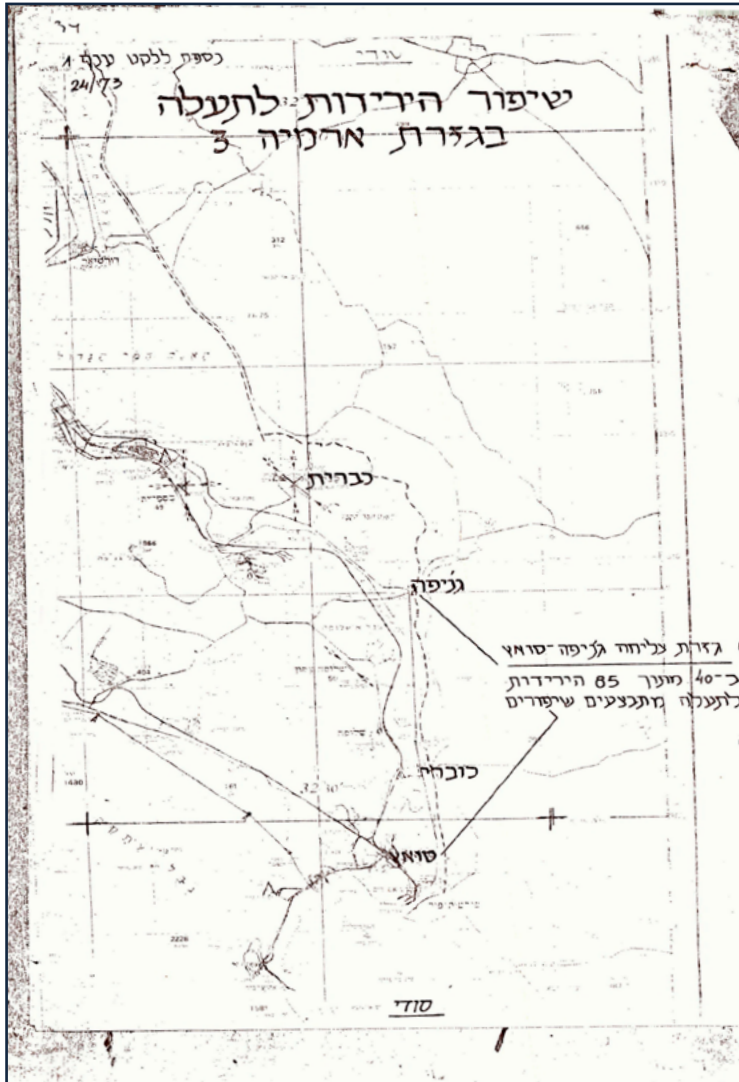
תצפיות כוחותינו

1. מאז מחצית ספט' (7 מתבצעות בכ-40 מתוך 85 הירידות למים שבגזרת ארמיה 3 עברות ישור ושיפור. זאת, לאחר תקופת רגיעה של כשנתיים בנושא הכשרות לצליחה בשפת התעלה בגזרת זר.
2. עבודות אלה כוללות שכירת קירות שקי הרול שחממו את הירידות למים.
3. הכשרת 85 הירידות לתעלה בגזרת ארמיה 3 הסתיימה בסוף 1971 - תחילת 1972, ונאז לא בוצעו בשפת התעלה בגזרת זר כל הכשרות נוספות, או שיפור בהכשרות הקיימות.
4. ההכשרות שבוצעו בשפת התעלה בגזרת ארמיה 3 שנוגה מאלו שארמיה 2, הן כאשר לסרגן (משטחי צליחה וקבוצות ירידות למים בארמיה 2, לעומת ירידות בידרות לתעלה לאורך גזרת ארמיה 3) והן כאשר להיקפן והזקפן (חוספת משטחים וירידות ושיפור שוטף בהכשרות הישנות והחדשות בארמיה 2, המתבצעות גם כיום, לעומת הקפאה מוחלטת של המצב הקיים בארמיה 3) עם זאת יצויין, כי בעורף גזרת ארמיה 3 כוספר מאז 1971 מספר ריכוזי דיפרנסיים חדשים לצליחה.
5. השיפורים החדשים המבוצעים בירידות שבגזרת ארמיה 3, כדוגמת השיפורים השטסיים במשטחים ובכירידות בגזרת ארמיה 2, נועדו לאפשר ניצול גות ומהיר של ההכשרות ומניעת שיקוע בחול לכלים במבצע צליחה.
6. יתכן, כי ה"התערבות" בנושא ההכשרות לצליחה בגזרת ארמיה 3 (כמקביל להכשרות הנחבצות שביצעו לאחרונה ועדיין מתבצעות בארמיה 2 - חוספת משטחים וירידות לתעלה וסלילת דרכי גישה חדשות), הינה במסגרת התרגיל הבינורצעי המתבצע עתה בצבא המצרי.

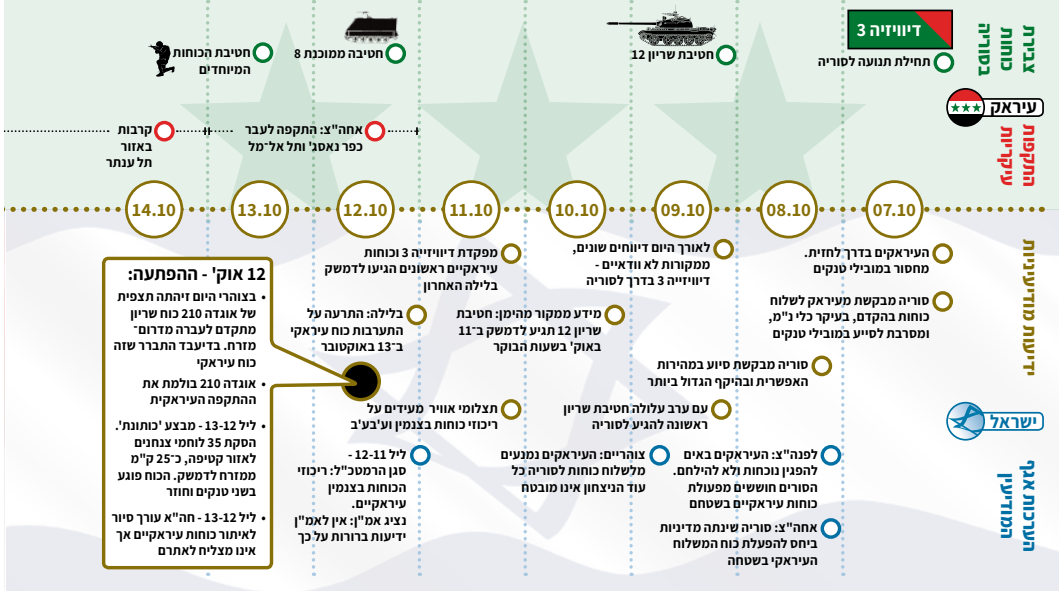
ס ר ד י

ר ר

4450/1 טיפס

נספח 5 - ההפתעה העיראקית ופעולות כוח המשלוח במלחמת יום הכיפורים

הגעת היחידה לשטחי הכינוס בסוריה (מחליים עיקריים של כוח המשלוח העיראקי) ידיעות מודיעיניות (הערכת אנף המודיעין)

